

Ա. Զ. Գ. Ի. Ն.

Տ Ո Ի Ն Ը

— 000 —

ՁԵՆՔԵՐ ԵՒ ՇԻՆԱՐԱՐՆԵՐ

—

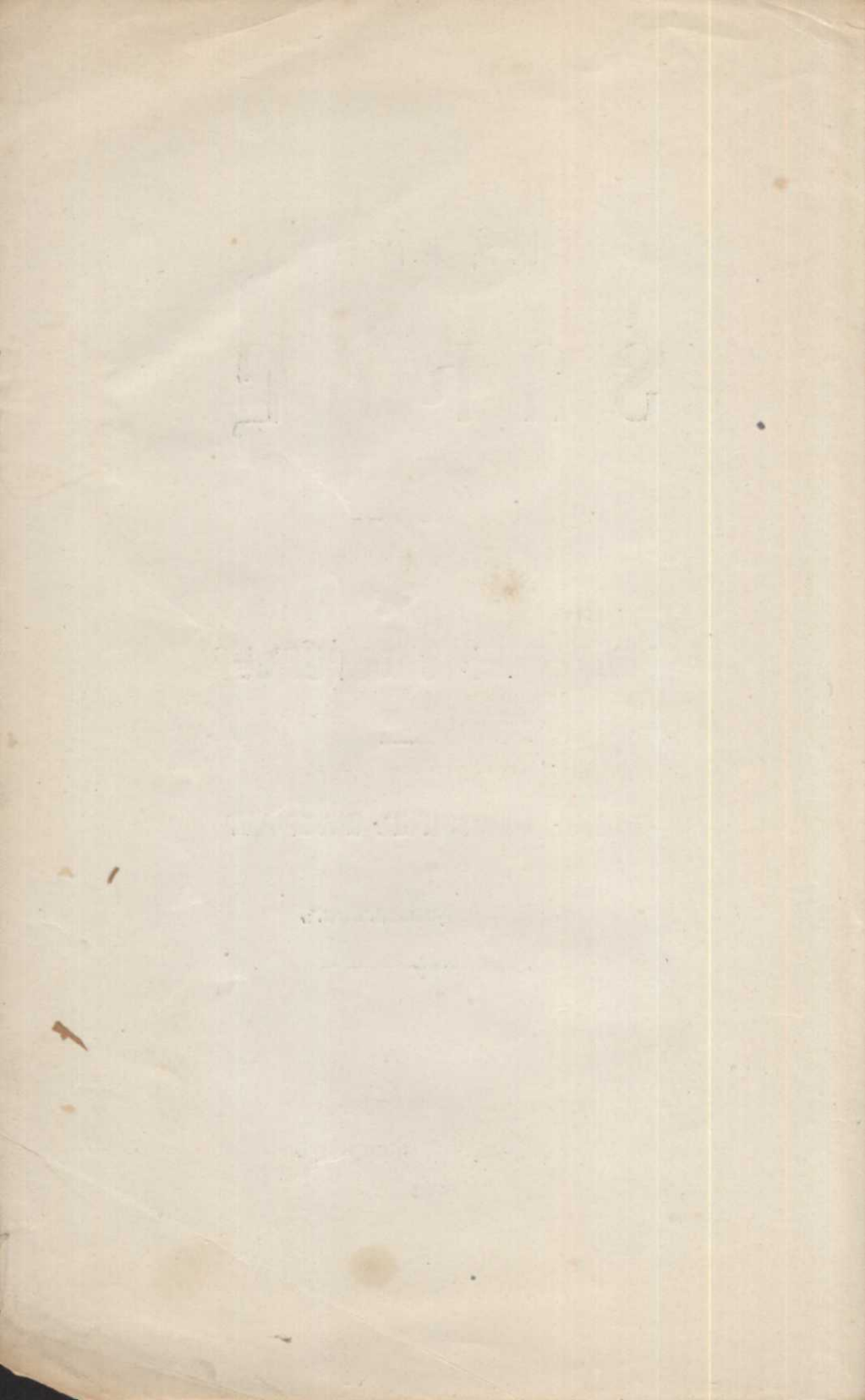
[ԱՆՑԵԱԼԷՆ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿՆԵՐ]

Կազմեց՝ Լ. ԷՍՍՏՃՅԱՆՆՅԱՆ

— 000 —

Տպագրութ. Թ. Անթովեճեան

1921

Ա. Զ. Գ. Ի. Ն
Տ Ո Ի Ն Ը

ՃԵՆՔԵՐ ԵՒ ՃԻՆԱՐԱՐՆԵՐ

[ԱՆՅԵԱԼԷՆ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿՆԵՐ]

Կազմեց՝ Լ. ԷՍԵՃՅԱՆՆՅԱՆ

Տպագրութ. Ա. ՍԷՐՎԻՉԷՆ

1921

1891

1891

1891

1891

1891

1891

1891

Ազգային Հիւանդանոցը որուն հաստատութեան ՅԾրդ սարեդարձը *solennement* այս սարի, պատերազմի եւ ազգային աղէտներու վերջին հիւնզ սարիներու շրջանէն յետոյ համեմատաբար բարեկարգ վիճակի մէջ կը ներկայանայ, ունենալով իր բարգաւաճման համար հոգածու ւրտեր: Այս հաստատութեան յաջորդական շրջանները ներկայացնելու համար ստուար հասորի մը պէտք կայ, որուն քննարկումը որքան շահեկան ըլլայ իբրեւ կարեւոր էջը մեր ժամանակակից ինքնասիւյ պատմութենէն, սակայն այսպիսի հրատարակութիւն մը ներկայիս դժուար էր: Հոգաբարձութիւնը այս հրատարակութեան մէջ կ'ամփոփէ Հիւանդանոցի հիմնարկութենէն ի վեր իր անցուցած շրջանները, անոր օգտին համար աշխատողները, սասարողները եւ կը փափաքի որ ամէն հայ ունենայ իր սեղանին վրայ իր այժիկն առջեւ, որովհետեւ հոն կը պատկերանան անհետացած ազգային մեծ դէմքեր, ազգին բշուառութեամբ բոյորուող սիրտեր եւ անոր դարման մը զտնելու համար աշխատող ձեռքեր: Ասուց օրինակն է որ պիտի փառաբանուին եւ պիտի ոգեւորեն մեր արդի սերունդը, ազգային այսօրու կարիքներուն մէջ գրաւոր ճատ Հիւանդանոցով:

ԱԶԳԻՆ ՏՈՒՆԸ

ՇԷՆՔԵՐ ԵՒ ՇԻՆԱՐԱՐՆԵՐ

(ԱՆՅԵՍԱԼԷՆ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԱՆԵՐ)

Մարդն իր գործէն դատելով Պէզնեան ամիրայի մէջ կը գտնենք հայու ստեղծագործ ուժը: Մեծ մարդիկ մեծ հոգիի տիրացած՝ արգարօրէն կ'արժանանան ժողովուրդի մը ընդհանուր յարգանքին: Ամէն անոնք որ կրցան Ազգին Տան մէջ սփոփուիլ այս կամ այն տեսակէտով, տեսան այն մեծ սգին զոր Պէզնեան զրամ էր մեծ հեռատեսութեամբ: Ազգ. Հիւանդանոցի հիմնարկութեւն մէջ ինքնատիպ դրոշմ մըն ալ կայ: Ինչպէս պատմութիւնը կը վկայէ, Ամիրան տօնական օր մը, Նարլը Գաբուի եկեղեցին սրբատուրք արարողութեան ն'րկայ եղած պահուն՝ նոյն թաղի ջլխատաւորաց յարակից յարկէն նոպայէ բռնուած յիմարի մը պողոտայէ կը լսէ, որուն համար պատարագի Ս. արարողութիւնը կը խանգարուի: Աստուածալախ Ամիրան վերջին ծայր զգածուած՝ կը մտադրէ Նառլը Գաբուի արանց յիմարանոցը այլուր փոխադրել, որպէս զի այլեւս չի պղծուին սուրբ արարողութիւնները: Այս թուականին Բերայի եկեղեցիին կից հիւանդարան մըն ալ կար:

Ամիրան, իր ժամանակին աւելնէն ազգեցիկ անձնաւորութիւնը, մեծ յարգ կը վայելէր թէ ազգին եւ թէ օտարին առջեւ: Նոյն ժամանակի մեծանուն Սուլթանը, Մահմուտ Բ., որուն օրով Պոլիս իր ծաղկեալ վիճակին հասաւ, մեծ համակրանք կը տածէր Ամիրային հանդէպ: Այս վերջինը կայսերական հրովարտակը ձեռին՝ կ'ընտրէր Սիւր Գուլէի օղատուն ու հովատուն բացաստանին վրայ, բնութեան նմայելիլ մէկ կլիմային տակ, կանգնել բաղձացուած մեծ ձեռակերտը, Ազգային Հիւանդանոցը իր մատուտով եւայն:

Ամիրան կը փափաքէր որ հիւանդանոցը Մարմարայի «Իլիսանաց կղզիներէն» մէջ կ'ընուի, բայց ամէն ժամանակի դիւրութեան համար յարմար դատուած էր Ետի Գուլէն, որ այն ժամանակ բոլորովին ամառի էր, ուր յետոյ շինուեցաւ նաեւ յունաց հիւանդանոցը: Ե՛րբ շինուած է Ս. Փրկչեան հիւանդանոցը, այս մասին թեր ու դէմ կարծիքներ կան: Ոմանք 1830ը կ'ընդունին իբրև շինութեան թուական: Պատմական փաստերով կ'ապացուցուին թէ շինութիւնը աւարտած է 1833 ին եւ բացոււմ տեղի ունեցած է 1834 ին: Ամիրան իր միամեայ հիւանդութեան պատճառաւ չէ կրցած անձամբ հսկել հիւանդանոցի շինութեան, եւ նոյն հիւանդութեան աղետալի վախճանով, չէ կրցած բացման ներկայ գտնուիլ: Այսպէս մեծանուն հայր, մեռաւ իր ամենէն մեծ աշուք ձեռակերտին բացոււմը չտեսած, թէ եւ ձեռուներու վկայութեան համաձայն՝ շինութիւնները փութոյ պնդութեամբ կը կատարուէին որպէս զի կարելի ըլլայ մեծանուն բարեբարը արժանացնել Բացման հանդէսին: Ս. Փրկչեան հիւանդանոցին ճարտարապետներն եղան կարապետ ամիրա Պալեան, եւ քեռայրը՝ Յովնանէս ամիրա Սերվերեան:

Շինութեան առօրեայ զորոզութեանց կը հսկէր Եազըճը Պողոս աղա, հայր մեծանուն սզգային Գրիգոր (Սահանի, Գործին ընդհանուր եւ լիազոր վերակացութիւն արդէն Միքայէլ ամիրայ Փիշմիշեանի ձեռքն էր): Այս վերջինը Պեղճեան ամիրայի սրտակիցն էր: Ազգային հիւանդանոցի հաստատման մասնակցող անուախ գործիչներու շարքին մէջ կ'արժէ յիշել Սամաթիոյ աւագերէց Սողոմոնեան Տ. Գրիգոր քահանան, բանիրուն, տաճկապէս եւ կալուածական օրէնքներու քաջահմուտ եկեղեցականը, որ Փիշմիշեան Միքայէլ ամիրային ցոյց տուած է օրինական միջոցները՝ հիւանդանոցին զետիւր մահիչի վտանգէն յախտենապէս զերծ պահելու համար, ինչպէս Փիշմիշեան ամիրան հիւանդանոցի շինութենէն անմիջապէս ետքը գումարուած ամիրաներու յողովին մէջ վկայած է հանդիսապէս, հռչակելով թէ Տ. Գրիգոր քահանան իր օրէնսդիտութեամբ մեծ հարստութիւն մը շահեցուց ազգին:

Օրուան երեւելի դէմքերէն բաղկացած վարիչ մարմին մը հոգածութեան ենթարկուեցաւ նորակերտ հիւանդանոցը: Անդրանիկ հոգաբարձութիւնն էր ամիրայական շրջանի կարկառուն անձնաւորութիւններով:—

Ա.	Միքայէլ	Ամիրա Փիշմիշեան
Բ.	Ճանիկ	» Սիմոնեան
Գ.	Յարութիւն	» Երկանեան

Դ. Յովհաննէս	»	Ազնաւուրեան
Ե. Պետրոս	»	Յովհաննէսեան
Զ. Մհ. Մարտիրոս	»	Պաղտասարեան
Է. Մազուտ	»	Սարիմեան
Ը. Պաղտասար	»	Գասպարեան
Թ. Մհ. Յարութիւն	»	Կէլիէլեան
Ժ. Յովհաննէս	»	Բինկեանեան

Ս. Փրկչի հիւանդանոցի միւթէվէլլիներու ժամանակի մատակարարութեան արձանագրութիւններէն զիտենք թէ Փիշմիշեան Միքայէլ ամիրան ինք հիւանդանոցի միւթէվէլլին էր, Ազնաւուրեան Յովհաննէս աղա ալ հիւանդանոցի Ս. Փրկչի եկեղեցւոյն միւթէվէլլին էր, Միւրեմիւրի կը նշանակէ վերաանուշ, մասամբ տէր եւ մատակարար իմաստով :

Ազգ. Հիւանդանոցի մատուռը նշանաւոր է իր հնութիւններով, զոր հոգեւոր զրամազդուին կարելի է յորջորջել, կան պատմական խոտ կտրելոր մասունքներ, որոնք ուխտատեղիի մը համար կը կրկնապատկեն իրենց կարեւորութիւնը. — Այսպէս կ'արժէ յիշատակել Պոլոս առաքեալը մկրտող Ս. Անանիայի զլիսուն մէկ մասունքը, զոր 1818ին Ասորաց պատրիարք Տ. Կորկիս արքեպիսկոպոս նուէր զրկած էր Մեծ Պողոս պատրիարքին, Ս. Յակոբ Մծրնայ հայրապետին եւ Յովհաննու Ռակերերանի քանի մը մասունքները, Ս. Յովհաննու Կալապետի աջ ձեռաց մասունքը, Գրկոյր Լուսաւորչի գաղաթան մասունքը, Անդրէաս առաքեալի մասունքը :

Կ'արժէ յիշատակել պատմական կարեւորութեամբ արժէքաւոր երկու մասունքներ եւս, մէկը Բրիտտոսի կողը նիզակով խոցող Ղուկիանոս հարիւրապետին բաղկի ոսկրամասունքը, ինչպէս նաեւ Մեծն Տրդատի կողմէ իոշտանդումով նահատակուած Ս. Հոսիսիմէ կոյսին մասունքը :

Ազգ. Հիւանդանոցի մատուռը իր այս հանգամանքով ուխտատեղի մը նկատուած է հայ ժողովուրդէն, որ չէր ուժանար մասնաւոր ուխտով մը գալու գէպի Ազգին Տունը, Գաւառացիներ, գունդ առ գունդ, կը զիմէին իրենց մատաղներով, Պոլոսյ ամէնէն սիրուած, ամէնէն նուիրական այս վայրը կը բազձացուի նոյն մակարդակին վրայ պահել, ժողովուրդին վառ զգացումները արթնցնելով : Ազգին Տան ընտկիչներուն համար այսպէս միութարական էր մատուռի մը գոյութիւնը, Բայց ցաւալի ղէպքեր վեր ի վայր շրջեցին ամէն զրութիւն. մասնաւորապէս մեծ պատերազմը գրեթէ շատ տխուր վիճակի մը վերածեց հիւանդանոցը :

Ազգին Տօնը մասնուեցաւ տեսակ մը սարսափի եւ մեծ անձկութեան որուն երեսէն քարածամ հնձուեցան այնքան կեանքեր Շէնքերն ալ ունին իրենց կեանքն ու հոգին, նոր հոյաբարձութիւնը եռանդով լծուած այս գործին՝ ամէն ջանք կը նուիրէ ժողովուրդին հետաքրքրութիւնը եւ ուշադրութի նը վառ պահելու այս հաստատութեան վրայ, կը գտնէ տեղ տեղ կիսաքանդ շէնքեր, զոր անմիջական նորոգութեան կ'ենթարկէ, Կարմիր Խաչ դժութեան քոյրերով կ'օժտէ մէն մի յարկարամինը, մաքրութեան եւ սպասարկութեան պէտքերը ճշգրելով, Սնունդի բաւելաւումով եւ անտեսումով կը լրացնէ ներքին առօրեայ կենսունակութիւնը, Հիւանդանոցի շրջաքաղի իր խալանութենէն կը փրկուի, ջերմանոցներ կը հաստատուին, Մշակել կուտայ հանդիպակալ բանջարանոցը, Եւ արգէն այդ հոգերը կտակուած են ընկ այս նպատակին համար, Այս հետատեսութեամբ տողորուած նոր հոգաբարձութիւնը կէտ առ կէտ գործադրեց հին բարերարներու ուղեգիծը, գարծի ձեռնարկելէ առաջ ապահովելով հաստատութեան առօրեայ կենսունակութիւնը:

Այն պահուն երբ ամէն տեսակէտով կարիքը մեծ համեմատութիւններ կ'առնէր Ազգին տան մէջ՝ երեւան ելան ժամանակի ոգիով տողորուած դէմքեր, Մէջտեղը աշխատութիւն մը կար, ով պիտի ձեռնարկէր առօր, Պատերազմին աղետալի հետքը կ'երեւար նաեւ ամէն մէկ շէմքի առջեւ, Այս երեւոյթին տակ հիւանդանոցը կը ներկայացնէր մեռելութիւն մը որ գոյութեան իրաւունք չունէր այլեւս Ով էր պատասխանատուն. անչուշտ աղէտը, Նորընտիր հոգաբարձութիւնը որ կոչուած է արդի աղէտին հետքերը դարմանելու, ստորեւ կը ներկայացնենք. —

Տիկին Մարի Սթամպօլեան (Պատուակաջ Ասենապետուհի)

Պ. Պ. Տօքթ. Եաղուպեան (Ասենապետ)

Տօքթ. Ատիւեան (Ասենադպիր)

Ստեփան Գարաեան

Երուանդ Եռսուֆեան

Մարթէն Յակոբեան

Գառնիկ Ինճիճեան

Հրանտ Գարակէօզեան

Տօքթ. Յնոզեան

Արմենակ Չպուզճեան

Լեւոն Կալիբեան

Մկրտիչ Չայլաք

ՄԵԾ ԻՄՆԱԴԻՐԻՆ ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ ԳԻԾԵՐԸ

Ազրային Հիւանդանոցի հիմնադիրը ծնած է 1771 Ապրիլ 10 ին Եննի գարու, Հայրն էր Կարսեցի վաճառական Մահտեսի Պօղոս Աղա Պէզճի, որ 1768ին առննները Պոլիս եկած էր եւ կը զբաղէր կտաւի վաճառականութեամբ:

Պէզճեան իր մանկութեան տարիները հեռեւեցաւ Մայր վարժարանի դասերուն, ուր հազիւ նախնական կրթութիւն մը ստացած 1783ին շուկայ ելաւ մետաքսի առեւտուրով զբաղելու Բիշ առննէն շնորհիւ իր ուշիմ ու խոհական գործունէութեան, յաջողութիւն գտաւ եւ իրր մետաքսի վաճառական անուն մը շինեց, 1802ին Տիւզեան Յովհաննէս Ձէլէպի Տէրութենէն ստանձնած ըլլալով մետաքսի մաքսին վարձակալութիւնը, այդ գործին վերակացու կարգեց Պէզճեանը որ հաւատարմօրէն ծառայեց Տիւզեան զերգաստանին: Յովհաննէս Ձէլէպի աշխատի վստահութիւն ունէր անոր վրայ որ Տիւզեան տան ընդհանուր վերակացուն կարգած էր զայն: 1819 Սեպտեմբեր 5 ին Պէզճեանին յանձնուեցաւ Առքունի Փողերանոցի վերատեսչութեան պաշտօնը, զոր տարը տարի է աւելի ժամանակամիջոց մը վարեց: Յարութիւն ամիրա, իր պաշտօնավարութեան միջոցին հաւատարմօրէն ծառայեց կայս. կառավարութեան եւ արժանացաւ այժմու Սուլթանին մեծ հօր Սուլթան Մահմուտի բարձր շնորհներուն: Պէզճեանի բարեգործութեանց գալով, երկար է անոնց շարքը: Կարելի է ըսել թէ վերջին դարերու մէջ ո՛չ մէկ հայ իրեն շափ խնամք տարած է եկեղեցական, կրթական եւ բարեգործական հայ հաստատութեանց բարգաւաճման: Ո՛չ միայն Ետի գուլէի Աղա. Հիւանդանոցի հիմնադիրն ու բարերարը եղած է, այլ իր ջանքով ու նիւթական օգնութեամբ կառուցած է Մայր եկեղեցին, Պատրիարքարանը եւ Պէզճեան Ուսումնարանը, Գումգարուի դրօշ Ս. Յարութիւն եկեղեցին, որուն շինութիւնը իր մահէն շատ ետքը՝ 1855 ին աւարտեցաւ իր կտակած գումարով, Գումգարուի դուրսը մանչերու եւ աղջիկներու յատուկ երկու դպրոց՝ զորս իր ծախքով կանդնած է ի յիշատակ իր հօր՝ Պէզճի Պօղոսի եւ իր մօր՝ Վառլառեայի: Ընտան այդ վերջին երկու վարժարաններուն ծախքը մշտնջենապէս ապահովելու համա 250 հազար դրուշ տուած է Մայր եկեղեցւոյ,

ՄԵԾ ԶԻՄՆԱԿԻՔ ԲԱՐՅՐԱՐ
ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԱՍԻՐԱՅ ԽԷԶԵԱՆ

ի հաշիւ անոր շինութեան պարաքին որպէս զի ամսական 2000 զրչ. վճարուի այդ վարժարաններուն: 1824 ին Օրթագիւղ հաստատելով իր բնակութիւնը, տեղւոյն Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյն հարիւր հազար զրուչի պարտքը իր քսակէն վճարած է: Ինք աւարտած է նոյնպէս արքունի նաւարանին մէջ կառուցուած Ս. Յարութիւն եկեղեցիի շինութիւնը, որուն եկեղեցական զարդերն ու անօթները հողազած է, ինչպէս ուրիշ շատ մը եկեղեցիներունը: Ինք է որ հիմնած է Բերալի մէջ տղջկանց ասեղնագործութեան վարժարան մը, որուն տարիներ ետքը պիտի յաջորդէր արդի արուեստանոցը: Նորոգած է Մայր եկեղեցւոյ Ս. Լուսաւորիչ վարժարանը: Գարթալի դպրոցն ու եկեղեցին՝ որուն շրջափ սկին մէջ ազդիւր մը կառուցանել տուած է: Չանազ Գալէի եւ Ալիպուլուի եկեղեցիներուն բրած օգնութիւններէն դատ, իր շնորհիւ վճարուած են էտրինէի եւ Մալկարայի հայ եկեղեցիներուն պարաքերը:

1829 ին Պոլսոյ ազգասնորուն նուիրած է 200000 զրուչ եւ իր նախածեռնութեամբ է որ հաստատուած է 1832 էն, Տնանկայ Մատակարարութիւնը, Յ, անդամներով, որոնք վեց կարգի բաժնուած էին: Արդի Ազգատարնամներուն զաղափարն էր որ կը յղանար Պէզճեան, եւ այդ հաստատութիւնը մեծ միութարութիւն մը կուտար ժամանակին բոլոր հայ կաթօնակներուն:

Արծնասէր, ազքատասէր, դպրոցասէր, Ամիրան մեծ սէր ունէր նաեւ հայ դրակնութեան: Իր ժամանակակից ամիրաներուն մէջ չի կար մէկը որ այսքան մտերիմ ըլլար իրեն, որքան Գրիգոր Պատուելի Փէյշաբմայճեան, իր ատենին Պոլսեցի հայ գրագէտներուն ամէնէն հմուտն ու նշանաւորը: Անոր խորհրդովն էր որ տպագրել տուաւ Գէորգ Պատուելի Պարսկահայ Բառգիրը: Պէզճեան սատարած է է նաեւ Հայկազեան Բառգրին տպագրութեան, որ այնքան օգտակար եղած է հայ լեզուի մշակման եւ զարգացման տեսակետով:

Պէզճեան՝ Պատրիարքարանի գործերուն մէջ իր ժամանակին ամէնէն ազդեցիկ անձնաւորութիւնը եղած է: Իր ջանքով է որ 1830 ին ձեռք բերուած է կայս. հրովարտակ մը որ կ'ապահովէ երուսաղէմը Ս. Փրկիչ վանքին Հայոց սեփականութիւն ըլլալը: 1820 ին Հրաւեր Սիրոյի միարանական ձեռնարկին մէջ ինք եղած է զլիաւոր գերակատարներէն մէկը, թէեւ այդ բանը շատ սուղի նստած է իրեն:

Պէզճեան իրր պետական պաշտենեայ եւ իրր հայ, գիտցած է կատարել իր պարտոյը: Ժրաջան, աչաւուրջ, հանճարեղ, յաջողած է գրեթէ իր բոլոր ձեռնարկներուն մէջ, իր ազդակից՝ կրուն պատկա-

ռանք ու սէր ազգելով եւ իր օրինակովը հրաւիրելով զանոնք բարեգործութեան. այնպէս որ իր մահը, որ պատահեցաւ 1831 Յունվար 9ին, ճշմարիտ սուգ մը եղաւ ազգին համար, եւ զաւ պատճառեց կառավարական շրջանակներու մէջ ալ, ուր այնքան մաքուր համբաւ մը չինած եւ այնքան սիրուած էր:

Կայսերական արտօնագրով Պլզճեան Յարութիւն Ամիրա թաղուած է Մայր եկեղեցին, որուն մէջ կենդանութեանը ինք իսկ չինել տուած էր իր գերեզմանը:

ԱԶԳԻՆ ՏԱՆ ՍԱՏԱՐՈՂՆԵՐԸ

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՊԷՅ ՏԱՏԵԱՆ

Իր դարուն ամենէն նշանաւոր Հայերէն մէկը եղած է Յովհաննէս պէյ Տատեան իր խելքով եւ յարատեւութեամբ յաջողած է մեծապէս օգտակար ըլլալ երկրին, Հմուտ, համեստ, անվնաս աշխատող, գիացած է իր ժամանակին պետական անձնաւորութեանց մէջ կարեւոր դիրք մը գրաւել, արժանանալ բարձրագոյն գնահատման, եւ ասով հիւանդանոցին ու ազգին մատուցած է մեծ[»] ծառայութիւններ:

Յովհաննէս պէյ Տատեան ծնած է Կ Պոլիս, Ազատըր գիւղը, 1798 Փետր. 14ին՝ Չորս օր ետքը, Փետրուար 18ին մկրտուած է Փիլիպոս գիւղը՝ Ս. Նշան եկեղեցին, ձեռամբ Տ. Պօղոս քահանայի որ Կազգուանցի Զաքարիա պատրիարքին եղբորորդին ու կենսագիրն է:

Յովհաննէս պէյի հայրն էր Տատ Առաքէլ ամիրա, որ 1731 ին ծնած էր Ակնայ Կամարակապ գիւղը՝ հին գերդաստանէ մը, եւ Պոլիս գալով, չնորհիւ իր ճարտարութեան, 1795 ին վառօղակեալ կարգուած

էր Ուսումնասէր, ընթերցասէր եւ բարեպաշտ, բաւական խնամք տարած է իր զաւակներուն կրթութեան: Յովհաննէս իր մանկութեան առաջին տարիները Այ Եօրկի գիւղը (Ազատը) յոյն քահանայէ մը

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՊԷՅ ՏԱՏԵԱՆ

կ'ուսնէր յունարէն, նոյն միջոցին հայերէնի սկսած էր Նշաստանեան Գրիգոր անուն ուսեալ անձէ մը, որ Վենետիկի մէջ Մխիթարեան-ներէն սորված էր զրարարն ու իտալերէնը եւ գիտէր նաեւ քիչ շատ ֆրանսերէն ու լատիներէն: Նշաստանեան Գրիգոր Առաքել ամիրայի ծառայութեան մտած էր հայերէնի թարգմանելու համար

եւրոպական հանրագիտարանէ մը ամիրային մասնագիտութեան վերաբերեալ կարգ մը գիտելիքներ: Նշաստաճեան առանց մեծ բան մը սորվեցնելու իր աշակիրտին, կը մեռնի 1809ին եւ անոր կը յաջորդէ Սամաթիացի տիրացու Յակոբ վարժապետ, քաջ հայագէտ, որմէ Յովհաննէս Տատեան կ'ուսնի հայ լեզուն՝ զոր բաւական աղէկ կը գրէր, ինչպէս նաեւ թուաբանութիւն, որուն մէջ շատ յաջող եղած ետքը 1811ին, Մխիթարեանց աշակերտներէն Չամչեան Պ. Սահակէն ալ սկսած է սորվիլ ֆրանսերէն:

Տատ Առաքել ամիրայ 1812ին վախճանելով, 1813ին Յովհաննէս Տատեան կը մտնէ վառօդարանի ծառայութեան, իր եղբօրը Սիմոն Տատեանի քով, որ հօրը մահէն ետքը վառօդապետ ընտրուած էր:

Յովհաննէս պէյ կ'աշխատի մեքենաներուն խելք հասցնելու, վառօդարանի վարպետ Սիվրի Խաչատուր Քէհիայէն եւ ճարտար մեքենագործ Բալաւրի Ուստա Ղուկասէն օգտուելով: Այդ միջոցին կ'աշխատի նաեւ գծագրութեան եւ կը թարգմանէ ֆրանսերէնէ իր ճիւղին վերաբերեալ կարգ մը գիտելիքներ: 1820ին վերատեսուչ կը կարգուի Պէյքօղի թղթաշինութեան գործարանին, զոր կը թողու երկու տարի յետոյ, 1826 ին վերջը էյուպի մասնաժի գործարանին տեսուչ կ'ըլլայ, այս գործարանը հաստատած էր Առաքել անուն հայ մը, որ վիեննայի մէջ ուսած էր մասնաժի մեքենաներուն շինութիւնը եւ գործածութիւնը: Այս գործը կը թողու 1829 ղեկավարներին: Նոյն միջոցին կը շինէ հրացանին երկաթները ծակելու մեքենայ:

Իր եղբօր՝ Սիմոն ամիրա Տատեանի մահէն երեք օր ետքը 1832 մարտ 7ին, կալս: իրատէով Յովհաննէս պէյ Տատեան Ազատլի վառօդարանին, եւ Սիմոն Ամիրայի զաւակը, Պօղոս պէյ Տատեան, Պոլսոյ վառօդարանին վառօդապետ կ'ընտրուին:

Յովհաննէս պէյ այս կարեւոր պաշտօնին կոչուելէ վերջը, աշխատեցաւ իր ճիւղին մէջ կատարելագործութիւններ մտցնելու, հետզհետէ նորագոյն ուսումնասիրութիւններ ընելով: 1838ին առաջին անգամ ցամաքի ճամբով Եւրոպա գնաց եւ այցելեց Յրանսա եւ Անգլիա: Յրանսայի մէջ աշխատեցաւ, տեսականապէս քիմիաբանութեան եւ ուսումնասիրեց իր ճիւղին վերաբերեալ հաստատութիւնները թէ՛ Յրանսայի եւ՝ թէ՛ մանաւանդ Անգլիոյ մէջ. եւ երբ 1836ին վերադարձաւ Պոլսու, հետը կը բերէր վկայականներ, որոնք կը հաստատէին թէ իր ժամանակը պարապ անցուցած չէր Եւրոպայի մէջ: Այդ միջոցին աշխատեցաւ տեղեկութիւններ ամուլ երկաթի ձուլարաններու եւ չուխայի գործարաններու գործիքներուն ու գործողութեան եղանակեն վրայ:

Դարձին՝ նոր մեքենաներ հաստատեց եւ բոլորովին նոր դրութեամբ կազմակերպեց իրեն յանձնուած գործն : Ասկէ զատ , իր վերակացութեամբ կառուցուեցան նախ Պէյքոզի խաղախորդարանը , նիկոմիդիոյ չուխայի գործարանը , Հէրէքէի մետաքսեայ կերպաներու գործարանը , Զէյթուն Պուրնուի երկաթ ձուլելու գործարանը , եւ այլն , որոնց ուսումնասիրութեան եւ այս մասին հարկ եղած մեքենաները բերելու համար , Յովհաննէս պէյ նորէն երկու անգամ Եւրոպա ճամբորդեց՝ 1842ին եւ 1847ին :

Այս համառոտ կենսագրութեան օանձաններէն դուրս է մի առ պատմել հոս Տատեան Յովհաննէս պէյի գործունէութիւնը՝ այս ժամանակամիջոցին մէջ :

Յովհաննէս պէյ զնահատուեցաւ եւրոպական շրջանակներու մէջ ալ եւ պատուոյ անդամ ընտրեցին զինքը Բարիզի քաջալերութեան ընկերութիւնը (Soc.été d'Encouragement), Լոնտոնի եւ Էտիմպուրկի ճարտարութեանց Բարգաւաճման Ընկերութիւնները եւ Բարիզի Արեւելեան ընկերութիւնը :

1856ին Յովհաննէս պէյ անդամ ընտուեցաւ Տերութեան Բարձրագոյն Աստանին (Ա.քեամը Ա.տոյլէ) եւ 1057ին ալ Հասարակաց Կրթութեան Ժողովին (Մէճլիսը Մէարիֆ) :

Գալով ազգային շրջանակի մէջ իր ունեցած դերին , պէտք է ըսել թէ ինչ որ ըրած է Հիւանդանոցին համար՝ այդ Հաստատութեան մեծագոյն բարեբարներուն կարգը կը դասէ զինքը , եւ կ'արժէ որ այս մասին մենք այստեղ նոր եւ մանրամասն տեղեկութիւններ , զորս քաղած ենք անտիպ վաւերագիրներէ :

1841ին Սէլիի Պրունի մէջ խաղախորդի գործարան մը շինելու ձեռնարկուած էր : Յովհաննէս պէյին յանձնուեցաւ շոգեշարժ մեքենայ մը հաստատել , այդ գործարանին մէջ եւ շինել կարգ մը գործիքներ , կա ի ծեծելու եւ սղերիելու մեքենաներ , եւլն . Յովհաննէս պէյ 1441ին այդ գործիքները եւ մեքենաները վաւորարանին մէջ շինելու ձեռնարկեց եւ ապրի մը յետոյ աւարտեց , Անիթջապեա գործարանը բանեցուցին եւ զոճացուցիչ արդիւնք ունեցաւ : Սուլթան Մէճիտ կայսրը Յուլիս 24ին եկաւ անձամբ քննել նորաշէն գործարանը ու շատ զոճ մնաց արդիւնքէն : Նոյն օրը Յովհաննէս պէյ տեսնելով որ Սուլթանը շատ զոճ մնացած էր իր աշխատութենէն , Ալի Նէճիպ փաշայի միջնորդութիւնով Մեծ Եպարքոս Բիզա փաշայի զիմեց , խնդրելով որ Հիւանդանոցին օրական 15 օխա միսի պետական պարէն մը կապուի : Բիզա փաշա այս խնդիրքը ներկայացուց Սուլթան Մէճիտի , որ հաւանեցաւ եւ հրամայեց որ նոյն օրէն այդ պարէնը

յասակացուի Ազգ. Հիւանդանոցին, Քիչ կտրբ, օրական 15 օխս միս ալ կը յասակացուէր Պետական Գանձէն Յունաց հիւանդանոցին :

Այս շնորհէն գրեթէ երեք տարի կաշն է որ հացի պարէնն ալ տշնորհուած է, եւ աճա՛ ինչ պարագաներու մէջ : Յովհաննէս պէյ՝ Եւրոպա ըրած երկրորդ ճամբորդութենէն յետոյ, որու միջոցիւ պատիւ շնորհած էր ներկայանալու Յրանսաւ թագաւոր Լուի Ֆիլիբի. 1841ին տիրիքները կ'Պոլիս հասած էր : Այդ միջոցին Իզմիտի մէջ ջուխայի գործարան մը կը հաստատուէր, եւ այդ մասին հարկ եղած մեքենաները Յովհաննէս պէյի ձեռքով բերուած էին Եւրոպայէն : Շէնքը որուն ճարտարապետն էր Կարապետ Ամիրա Պալեան, աւարտելով, Յովհաննէս պէյ խելոյն փութացած էր մեքենաները զետեղել տալ հոն եւ չուխայի արտադրութեան սկսուած էր :

Սուլթան Մէճիտ, 1845 Ապրիլ 8ին այցելելով Իզմիտի գործարանը, շատ զո՛ն մնացած էր տեսած արդիւնքէն եւ իր բարձր գոնու նակութիւնը բարեհաճած էր սնձամբ յայտնել Յովհաննէս պէյին նոյն իրիկունը, Իզմիտի մէջ, Յովհաննէս պէյ ինչպէս նաև Գարապետ ամիրա Պալեան եւ Պողոս Պէյ Տատեան, մեծ կպարքոս Բիզա փառային միջոցաւ դիմուժ կ'ընեն ն. Վեհափառութեան՝ պետական հացի պարէն մըն ալ յասակացնել Ազգ. Հիւանդանոցին, եւ հետեւեալ օրը, Ապրիլ 9ին, Սուլթան Մէճիտ կը բարեհաճի հրամայել որ օրական 37 ուկէս օխս հացի պետական պարէն յասակացուի Ազգ. Հիւանդանոցին, Անա յայպէս Յովհաննէս պէյի ջանքով Ազգային Հիւանդանոցը կ'արժանանար պետական միտի եւ հացի այն կարեւոր նպաստին որ բնդմտպատկուած է ժամանակին եւ Աստուծադրութեան հոշակութիւն զրամական նուէրի մը վերածուած է : Բարեպաշտ, ազքատասէր, տոնմասէր Յովհաննէս պէյ հետամուտ եղած է՝ միշտ ազգին մէջ վառ պահելու կրօնքի, զրակսնութեան եւ կրթութեան սէրը : Հիմնած է Ազատլըի Ս. Աստուածածին եկեղեցին, Մարտիկի եկեղեցին, նոյնպէս Նարըր Գարուի վարժարանի : Բոլորոցն հաստատած է Իզն միտի գաւառին մէջ, Անդամ եղած է 1847ի եւ 1853ի Գերագոյս ժողովներուն : Նարըր Գափուի վէճերուն ատեն, իր եղբորորդիներ Պողոս Պէյի եւ Կարապետ Պալեան ամիրայի հետ կսկաններուն կողմը բռնած է : Միտիարեանց մեծ զուժարներ նուիրած է հրատարակելու համար մատենագրական երկեր : Նոյնպէս սպել տուած է ախարգրական քարտեաներ եւ երկրագունա մէ, որոնք ազգային վարժաբաններու մէջ աշխարհագրութեան ուսումը ծաւալելու մեծապէս նպաստեցին :

Իրր գիտուն եւ արհեստագէտ, Յովհաննէս պէյ ունի զբաւոր

անախայ ուսումնասիրութիւնն ար . իրր պատմագէտ՝ իր ժամանակին մէջ ամէնէն հմուտներէն եղած է , եւ ընդհանուր պատմութեան մասին իր խղած ժամանակագրական աշխատութիւնը , որ կը մնայ ձեռագիր , ապացոյցն է թէ այդ ճիւղին աշխատած է մեծ եռանդով : Ունի կարգ մը ուրիշ գրուածներ ալ , ձեռագիր , որոնք հայերիներն են իր խոհական մտքին , կրօնասէր հոգիին եւ ազնիւ զգացումներուն :

Իր արժանիքներէն մէկը եղած է նաեւ , Կարապետ Ամիրա Պալեանի պէտ , իննամեակ կրթութիւնն մը տալ իր զաւակներուն : Անոնցմէ անդրանիկը Սիւսկ Առաքել պէյ Տատեան , ճարտարագէտ , եւ կրտսերը՝ Գրիգոր պէյ Տատեան , վաստայրանի մէջ կարեւոր դեր մը ունեցած են , եւ առաջինը վաստգապիտ եղած է իր հօրը մահէն ետքը . երկրորդը՝ ներսէս պէյ Տատեան , Եւրոպա կրթուած , երկրաչափութեան եւ մեքենայիտութեան աշխատած , լաւ ֆրանսերէն ուսած եւ թողած է գրուածներ՝ ֆրանսերէն ու հայերէն . խիկ կրրորդ որդին՝ Բարձր Արթիւն փաշա Տատեան , Պետութեան եւ Ազգին մէջ իր ունեցած գիրքով արժանի զաւակը եղած է իր բարեպաշտ , սրամիտ եւ քաղաքագէտ հօրը :

Յովհաննես պէյ Տատեան 1839 Ապրիլ 18ին կնքած է իր մահկանացուն :

ՊՕՂՈՍ ՊԷՅ ՏԱՏԵԱՆ

(Կենսագրական գիծեր)

Աղգային շրջանակի մէջ իր ունեցած գործունէութիւնը մասնաւորապէս երեւան եկած է յօգուտ Հիւանդանոցին , որուն միւրքեղիշիկն եղած է 1844էն 1848 . Այդ միջոցին անձամբ կ'երթայ եղեր յաճախ այցելել Աղգ . Հիւանդանոցը եւ հօկիլ անոր բարեկարգութեան 1844ին՝ Հիւանդանոցին նուիրած է իր ընտանիքին յատկացուած տասը օխտ մսի սկտական սրբէնը որուն փոխարէնը մինչեւ այսօր կը գանձուի Ասկէ գատ , 1844էն 1848 , տարեկան 500 ոսկիի չափ գումար մը ծախսած է իր կողմէ , կ'ըսուի , այդ հաստատութեան պէտքերը հոգւլու հաւար : Իր միւթէլէլլութեան ժամանակամիջոցը Հիւանդանոցի առաջին տարիներուն ամէնէն բարեկարգ առևնը եղած է .

Պողոս պէյ՝ Հիւանդանոցի հիմնադրութեան ստեղծը սղւած է այդ հաստատութեան : Այսպէս , ինք նուիրած է 1833ին . Ս . Յսկորայ վանքին գեւորնր՝ 10.000 կանդունի չ . փ .

ՊՕՂՈՍ ՊԷՅ ՏԱՏԵԱՆ

Նոյնպէս կ'ըսուի թէ ինք նուիրած է Հիւանդանոցին զմը գտնուած այդին՝ 1500 ոսկի ծախսելով :

1848ին հրաժարած է թէև Հիւանդանոցի մատակարարութեան մէջ գործոն զենք ունենալէ , սակայն զեռ ժամանակ մըն ալ միւրեւ-

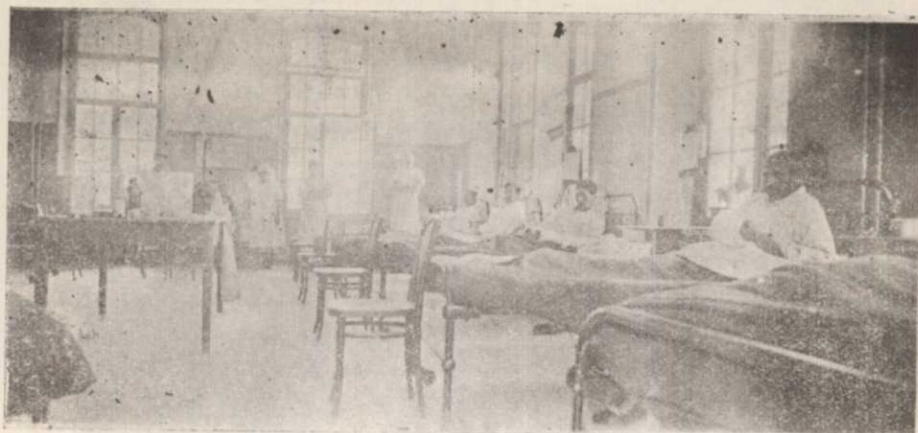
վելլի մնացած է այդ հաստատութեան: 1848—52ի հոգաբարձութեան միջոցին ընդարձակած է Ս. Յակոբայ մատուռը: 1858—59ին, Ս. Յակոբայ վանքին մէջ գիշերօթիկ վարժարան մը հաստատելու նպատակով, Պօղոս պէյ՝ Կարապետ ամիրա Պալեանի հետ նուիրած է 180,000 դրուշի գումար մը որով վանքն ու մատուռը նորոգուած են:

Տատեան Պօղոս Պէյ Հիւանդանոցի պատասպարեւելներուն համար հայրական խնամք մը ունեցած է միշտ: Ստեփան Փափաղեան, որ հիւանդանոցին մէջ առած էր իր նախնական կրթութիւնը, հետեւելը կը գրէ յամանակ հանդէսին մէջ՝ Պօղոս պէյի վրայ խօսելով: «Ազգային Հիւանդանոցի վրայ ունեցած երաստիքը անհնար է նկարագրել. հոն մենք ալ ժամանակին անձամբ վայելած ենք բարեյիշատակ Պէյին խնամքը եւ շնորհները. եւ Տէրը զիտէ ինչ մը խիթարութեամբ եւ բերկրութեամբ կը լյուէր բոլոր ազգատաց սիրտը, երբ Պէյին ոտքը Փրկչի վանուց սեմին նետ մտնէր: Գարեյիշատակ հանգուցեալը շատ անգամ երեկոյ ատեն հոն ի Փրկիչ կուգօր, եւ գիշերն ի լոյս Ս. Եկեղեցոյն մէջ անընդհատ աղօթիք եւ սաղմոսերգութեամբ կ'անցընէր եւ հետեւեալ առաւօտուն Ս. Հաղորդութիւն կ'անոյր, եւ հոյն օրն ալ մեծ հացկերոյթ կ'ընէր, եւ մինչեւ երեկոյ ալ անձամբ բոլոր ազգատաց քով կ'երթար, անոնց ամէն մէկու՝ վիճակը կը տեղեկանար, կը միթիթարէր, կը յուսադրէր զանոնք, եւ անոնց աղօթքը կը խնդրէր: Աստուած ալ կը լսէր այն ազգատաց ձայնը, եւ օր բոտ օրէ ... ելլի կը նօխայնէր զայն՝ իր Աջը անոր գերդաստանին վրայ հովանի լնելով»:

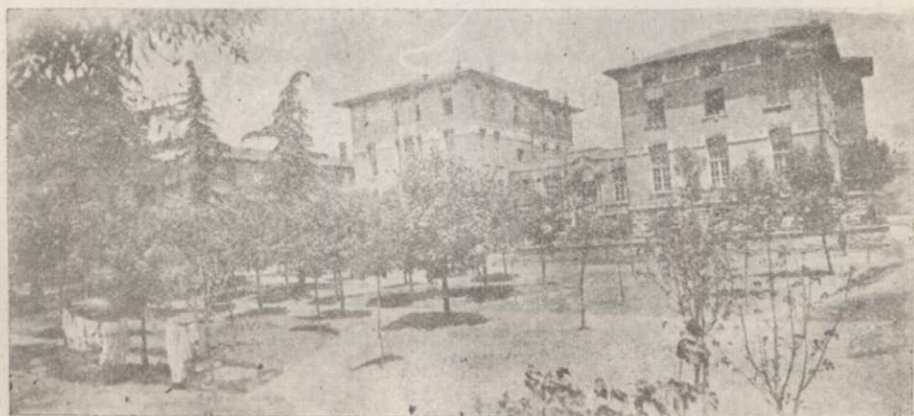
Պօղոս պէյ՝ Ազգ. Հիւանդանոցին ըրած բարերարութիւններէն զատ, երկար միջոց մը 600 դրուշ ամսական յատկացուցած է Սամաթիոյ վարժարանին, հիմէն նորոգած է, 1845ին, Այ Սիւլֆանոյի եկեղեցին զոր իր հայրը՝ Սիմոն ամիրա Տատեան կառուցած էր, օգնած է Ղալաթիոյ Ազգ. վարժարանին, եւն. եւն.:

Պօղոս պէյ մասնակցած է նաեւ Պարթարբարանի գործերուն, եւ քանիցս Գերազոյն Ժողովին անդամակցած է:

Իր մահը տեղի ունեցած է 1863 Նոյ. 19ին, Բարիզի մէջ, ուր գացած էր առողջութիւնը խնամելու: Մարմինը Պօլիս փոխադրուելով, ամփոփուած է Մայր Եկեղեցին:

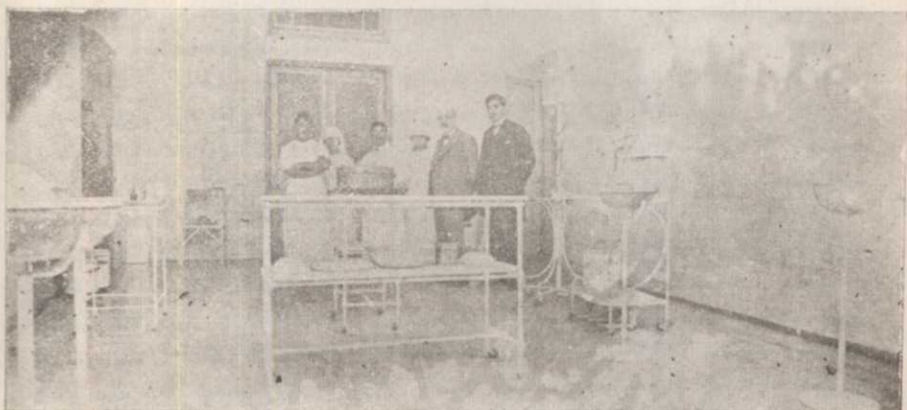
Ունճեան յարկարածնի առ աչիս յարկը .

Յակորեան-Կիւլպէնկեան Ունճեան երեք նոր յարկարածիները .

Վիրաբուժական սրահին մէջ Տօրթ. Շահպաղ աչքի վրայ գործողութիւն կը կատարէ:

Վիրաբուժական սրահին մէջ
Նախկին բժշկապետ Տօրթ. Եաղուպեան եւ նորընտիր բժշկապետ
Տօրթ. Նահապետեան եւ օգնական բժիշկ Տօրթ. Մանուէլեան

ԿԱՐԱՊԵՏ ԱՄԻՐԱ ՊԱԼԵԱՆ

(Կենսագրական գիծեր)

Արքունի ճարտարապետ Կարապետ ամիրա Պալեան ծնած է զարուս սկզբները Իր հայրն է Գրիգոր ամիրա Պալեան, իր ժամանակին ազգեցիկ հայերէն, արքունի ճարտարապետ սն ալ Գրիգոր աղա վախճանած ըլլալով 1832ին, Կարապետ ամիրա թէեւ երիտասարդ, բայց արդէն վարժ ճարտարապետական արուեստին մէջ, անոր տեղ կ'ընտրուի ճարտարապետ կայսերական պալատին, իր քեռայրին՝ Աէրվերեան Յովհաննէս ամիրային հետ

Երբ Պլզեան ամիրա ձեռն որկեց հիմնել Ետի Գուլէի Ազգ. Հիւանդանոցը իր գլխաւոր աջակիցն էր Կարապետ ամիրա որ Աէրվերեան Յովհաննէս Ամիրայի հետ ճարտարապետը եղաւ Հիւանդանոցի շէնքին Քիչ ետքը, 1836ին. միշտ իր քեռայրին՝ Յովհաննէս ամիրայի հետ զաղափարը ունեցաւ Սկիւտարի մէջ բարձրագոյն ուսումնարան մը հաստատելու. Իրենց նախաձեռնութեամբ ժամանակին ամիրաները դւժարուեցան Պատրիարքարան, Ստեփաննոս «Աշաւնի» պատրիարքին նախազանութեան տակ, 1836 օգոստ. 26ին Այդ ժողովին մէջ որոշուեցաւ Սկիւտարի Երուսաղէմատան խարխուլ վանքը վերաշինելով բանալ ձեւարտնը Ամիրաները յանձն տին ճեմարանին տարեկան ծախքը հոգալ եւ շինութեան ծախքին համար Կրուստղէմի վանքը վճարեց 200,000 դրուչ: Շէնքին հիմնարկութիւնը կատարուեցաւ Սեպտ. 18ին եւ երկու տարի ետքը, Գեկտ. 9ին ճեմարանը կը բացուէր:

1858ին, Ժառանգաւորաց գիշերօթիկ վարժարան մը բացուեցաւ Հիւանդանոցին մօտ՝ Ս. Յակոբայ վանքին մէջ, Պալեան Կարապետ ամիրան եւ Պօղոս պէյ Տատեան այս առիթու իրենց ծախքով նորոգեցին Ս. Յակոբայ եկեղեցին, գիշերօթիկ վարժարանի յատուկ սրահ, սենեակներ, սեղանատուն շինուեցան եւ Հիւանդագոցի մէջ ալ նորոգութիւններ եղան: 1500 ոսկիի չափ ծախուեցաւ այս շինութեանց: Պալեան ամիրան գլխաւոր պաշտպանն էր Ժառանգաւորաց վարժարանին, որուն ծախքերը գլխաւորաբար ինք կը հոգար: Այս ժառանգաւորաց վարժարանն ալ քիչ ատենէն կը փակուներ առանց արդիւնք մը ունենալու:

Ամիրան, 1859 Ապրիլ 12ին կտակ մը կը գրէր յաջողցնելու համար զարգացած երիտասարդներ հասցնելու իր այն ծրագիրը, զոր

իրբ քառորդ դար մը ետքը Արմաշու գպրեվանքը պիտի իրագործէր
Նօյո լայի մօտ իր ունեցած հասոթարեր կալուածները կը կտակէր

ԿԱՐԱՊԵՏ ՊԷՅ ՊԱԼԵԱՆ

ազգին, գործածուելու համար մտանդաբայ վարժարանի մը
պէտքերուն Այս կտակը, 1861ին, իր կենդանութեան իսկ կը գոր-
ծադրէր՝ ազգին թողլով այդ կալուածները, յատուկ յայտագրով, եւ
անոր մատակարարութիւնը կը յանձնուէր Արմաշու վան քին Միա-
րանութեան Բայ 1866ի սկիզբները ամիրան վերջնապէս այդ կալ-
ուածներուն մատակարարութիւնը կը թողուր Նրուսաղէմի վանքին,
որ յարդ կ'օգտուի անկէ:

Այս բարերարութիւններէն զատ, ճարտարապետ Ամիրան իր բնակած թաղին՝ Պէշիքթաշի Ազգ. դպրոցին եւ աղքատներուն մեծ օգնութիւններ բրած է. ինչպէս նաեւ Պէշիքթաշի եկեղեցւոյն՝ զ'ը կառուցանել տուած էր 1838ին:

Իր մեծազոյն արեւմտաքրտնէն մէկը պիտի մնայ այն խնամեալ կրթութիւնը զոր տուաւ իր զաւակներուն Անտոնյմէ Նիկոլոս Պալեան՝ յիսունական թուականներուն զարդացած նշանաւոր անձնաբութիւններէն մէկն էր Պոլսոյ Հայ Ընկերութեան, ինչպէս իր եղբայրները՝ Սարգիս եւ Յակոբ պէշերը, որոնց երկրորդը մեկեանս մը եղաւ Հայ Թատրոնին Կարապետ ամիրա Պալեան վախճանեցաւ 1856 նոյ. 15ին, եւ թաղուեցաւ Պէշիքթաշի գերեզմանատունը:

ԱԶԳԻՆ ՏԱՆ ԵՐԵՔ ԾՐՋԱՆՆԵՐԸ

Ս. Փրկչեան Հիւանդանոցին պատմութիւնը գլխաւորաբար կը բաժնուի երեք շրջաններու, որոնց կը յաջորդէ չորրորդ շրջան մը, երբ արդէն հիւանդանոցը ի հիմանէ քանդուած ու կերտուած է աւելի փառակերտ ու քարուկիր վերեւ յիշուած երեք շրջանները տեւած են դրեթէ կէս դարու շախ, այնպիսի կազմակերպուած դրութիւն մը որուն ուղղութեան ոչ մէկ նաստատութիւն ենթարկուած է: Առաջին շրջանն է Միւթէվէլլիներու շրջանը, որոնց ձեռքն էր մասակարարութիւնը, Հին դրութիւն մըն էր այն, բայց իր տեսակին մէջ հզօր եւ արդիւնաւէտ:

Այս դրութեանէն ետք կը յաջորդէ Գերազոյն Ժողովէն բնաբուած հոգաբարձութեան շրջանը, ապա՝ Տոնաւ. խորհուրդներու շրջանը, Զորրորդ շրջանը կարելի է նամարել հոգաբարձութիւններու յաջորդական շրջանները:

ՄԻԻԹԵՎԵԼԼԻՆԵՐՈՒ ԾՐՋԱՆ

Ա.

Միքայէլ ամիրա Փիշիշեան միւրեկվեղի (կերտեսուչ կարգուելով Հիւանդանոցին, 1834էն սկսեալ վեց եօթը տարի կը վարէ այդ պաշտօնը, Այդ միջոցին Հիւանդանոցը բաւական բարեկարգ վիճակ ունեցած է:

ձեհարանին(*) սովոր ծագած վէճերուն ատեն (1839—1844)-
Միքայէլ ամիրա Փիշիշեան, նեղանալով իր մատակարարութիւնը
քննադատող ճանիկ ամիրայի վարմունքէն, կը հրաժարի Իրեն
կը յաջորդէ նախ Ղազար աղա՝ յետոյ Միսաք ամիրա, որոնց մա-
տակարարութիւնը գոհացուցիչ եղած չէ։ Վառուդապետ Պօղոս պէյ
Տատեան վերջին միւթէվէլլին կ'ըլլայ Հիւանդանոցին։

Պօղոս պէյ, միւթէվէլլի ընտրուելէն քիչ ետքը, իր կողմէ կը
կարգէ հինգ նազըր (հոգարարձու), որոնք (1844—45)ին պաշտօնի
կոչուելով կը մնան մինչեւ 1848։ Այդ միջոցին հիւանդանոցի մէջ կը
գտնուէին 300—350 պատսպարեալ։ Հարարձութեան մէջ ամէնէն
գործօն գերը ունէր Սարգիս աղա Գափամաճեան, որ Պօղոս պէյի
աներորդին էր եւ միւթէվէլլիի փոխանորդ։

Պօղոս պէյ եւ իր հօրեղբայրը, Յովհաննէս պէյ, զլիաւոր բա-
րերարները եղած են Հիւանդանոցին, Յարութիւն Պէզհեան եւ կա-
րապետ Պաշեան ամիրաներուն հետ։ Պօղոս պէյ 1844ին Հիւանդա-
նոցին նուիրած է իր ընտանիքին յատկացուած օրական տասը օխտ
միսի պարէնը, որուն փոխարէնը ցարդ կը ստացուի կայս. կառա-
վարութիւնէն եւ կը ներկայացնէ ամսական 1854.25 դրուշ գումար
մը։ Իսկ Յովհաննէս պէյ պատճառ եղած է որ 1843 յուլիս 24ին
օրական 15 օխտ միսի եւ 1845 Ապրիլ 9ին 37ուկէս օխտ հացի պե-
տական պարէն յատկանայ հիւանդանոցին, ինչպէս պարզուած է
արդէն ստարտիներու կենսագրական գիծերուն մէջ։

Պօղոս պէյի միւթէվէլլիութեան ժամանակ Հիւանդանոցը բարե-
կարգ վիճակ ունեցած է։ Այդ միջոցին Տատեանները շատ նուիրա-
տուութիւններ բրած են Հիւանդանոցին եւ կ'ըսուի թէ իրենց նպաստ-
ները կը հասնէին տարեկան 50—50,000 դրուշի 1844—47ին ալ
Հիւանդանոցին կը կապուին նշանաւոր հասոյթները, որոնք մինչեւ
այն ատեն Պատրիարքին կը յատկացուէին. նոյն պէս անցադրատան
հասոյթները։ 1848ին, Պօղոս պէյի հրաժարումով, վերջ կը գտնէ նաեւ
միւթէվէլլիութեան շրջանը։

(*) Ս. Փ. կէտան ձեմարանը լուսագոյն եւ բաժնագոյն կ'ընտանէր ազգին

ԳԵՐԱԳՈՅՆ ԺՈՂՈՎԷՆ ԸՆՏՐՈՒԱԾ ՀՈԳԱՐԱՐՁՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ԾՐՋԱՆ

Բ.

1847 Մայիս 9ին, Մատթէոս Պատրիարքի օրով ընտրուած էին Ազգային հոգեւոր և Գերագոյն ժողովները: Այս վերջինը ունէր քսան անդամ, որոնց մէջ կը գտնուէին ժամանակին նշանաւոր ամիրաները և Կենսաճներու պետերը: 1848էն մինչև 1856 ի վերջերը Գերագոյն ժողովը կառավարեց Ազգ. Հիւանդանոցը՝ Հոգարարձութեանց ձեռքով:

Պօղոս Պէյի հրատարուածէն ետքը, 1848ին կազմուած առաջին հոգարարձութիւնը կը բաղկանար 14 անդամէ, որոնց մէջ ամէնէն աւելի գործօն դեր ունեցան Պետրոս Թիրեաքեան և Քթիստատուր Ղազարտեան: Այս Հոգարարձութիւնը պաշտօնավարեց մինչև 1852:

Այս հոգարարձութեան առաջին գործը կը լլայ Որբանոցի զրկորոցը վերակազմել Հիւանդանոցին մէջ: Նոյն միջոցին Սկիւտարի ձեմարանը որ 1846 Հոկտեմբեր 1ին վերաբացուած էր, դժուարաւ կը մատակարարուէր, որովհետև Երուսաղէմի վանքէն յատկացուած տարեկան ն գաստը զեղչուած էր: Գերագոյն ժողովը որոշեց միացնել ձեմարանը և Հիւանդանոցի վարժարանը, որով ձեմարանի մատենաշարանն ու գոյքերը Ազգ. հիւանդանոց փոխադրուեցան 1850 ին: Որբանոցի կրթարանը՝ ձեմարան անունով, Պօղոս Հայոց ամէնէն կարեւոր կրթական հաստատութիւնը դարձաւ այդ իրականութեան: Այս հաստատութեան յատկացաւ Երուսաղէմատան 50.000 դրուչի տարեկան նպաստը, որ վճարուած է մինչև 1862, թէև ոչ կանոնաւորապէս:

1851ին, 60.000 դրուչ ծախքով, յիւանդանոցի յատուկ 5-6 նոր սենեակներ կը շինուին: Նոյն տարին Հոգարարձութիւնը կը ձեռնարկէ սորվեցնել Որբանոցի սաներու: Կօչկախարութեան և գերձակութեան արհեստները, որոնք յաջող արդիւնք չեն ունենար:

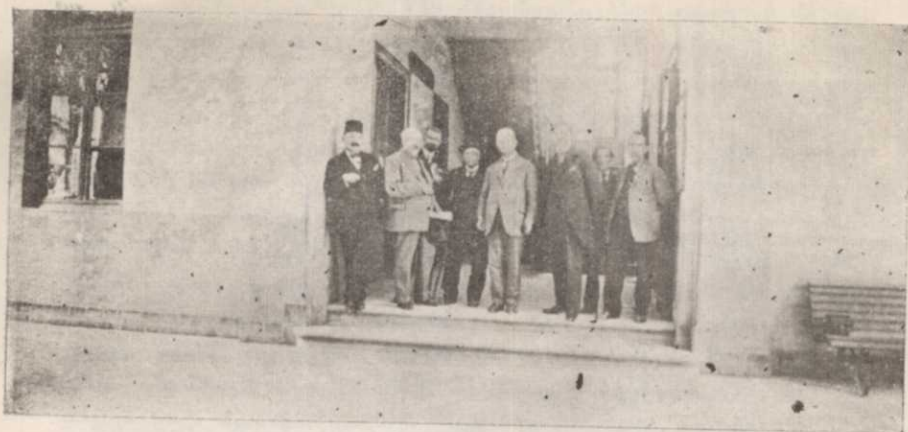
1851ին կը բացուի Հիւանդանոցին մէջ Վարժապետանոց մըն ալ ուր 15-16 անձեր կրօնային դաստիարակութիւն մը կը ստանան. տարի մը յետոյ այս հաստատութիւնը կը փակուի, որովհետեւ հիւանդանոցին պիտանէն խանդարուած եւ 1000 ոսկիի պարագ մը գոյացած էր:

Գերագոյն Ժողովէն ընտրուած այս առաջին հոգաբարձութիւնը 1852ին պաշտօնէ զազրեցաւ եւ նոյն տարիի Ապրիլին ընտրուեցաւ նոր հոգաբարձութիւն մը, որուն Ատենապետն էր Նշան աղա Փիշմիշեան: Այս հոգաբարձութիւնը՝ որ պաշտօնավարեց երկու տարի, ծախքերը զեղչեց եւ ջանաց հաւասարակշիւ ելեւմուտքը:

1855ի Յունվարին կազմուեցաւ նոր հոգաբարձութիւն մը որուն ամէնէն ազդեցիկ անդամն էր Թագուր աղա Նշանեան. աներկապ փիշմիշեան Նշան աղաի Այս հոգաբարձութեան օրով երկրագործական ուսման դաստիարակութիւն հաստատուած է հիւանդանոցի ձեւարանի բարձրագոյն դասին մէջ, որ կը բաղկանար 40 ուսանողէ: Այս դաստանդութիւնը յանձնուած էր Յակոբ էֆ. Ամասեանի որ մինչևոյն ատեն ընդհանուր անօրէն էր վարժարանին: Գոտարիստութիւնը տեսական եւ գործնական էր միանգամայն Կարապետ ամիրա Պալեան 1000 ոսկիի շտապ նպաստեց այս միջոցին Ազգ. Հիւանդանոցի վարժարանին, ազգին մէջ երկրագործութեան ուսում մը ծաւալելու: Չերտ փոփոքով կրկու տարի միայն կարելի եղաւ այս դաստիարակութիւնները շարունակել տալ, եւ նիւթական միջոցներու չգոյութիւնը վերջ տուաւ այս ձեւնարկին:

1855ին Հիւանդանոցին վեճակը շատ խեղճ էր, ասոր պատճառն էր Թրիմի պատերազմին հետեւանքով ուսեաներուն սղութիւնը: Հոգաբարձուներուն մեծ մասը հրաժարած էր Անոնցմէ մէկը՝ Հայրապետ Սարգսնեան, վանեցի վաճառական մը, մինակ մատակարարեց հիւանդանոցը:

1856ին կը կազմուի նոր հոգաբարձութիւն մը, որ բաւական բարեկարգ մատակարարութիւն մը կ'ունենայ Տատեան Յովհաննէս եւ Պողոս Պէշերը, ինչպէս նաեւ Գարապետ ամիրա Պալեան, նիւթական կարել որ նոյն իրատուութիւններ կ'ընեն այս հոգաբարձութեան օրով:

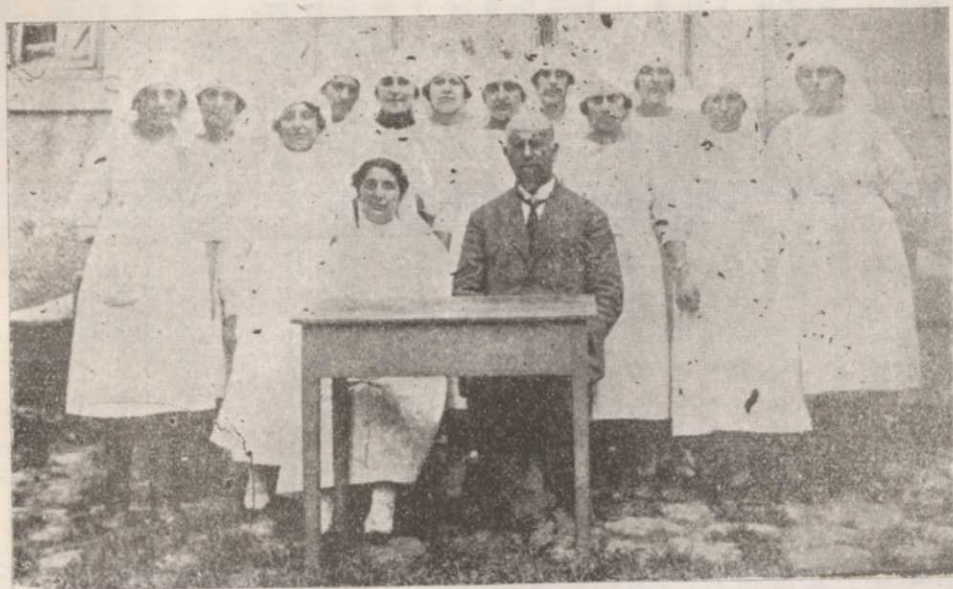
**Տնօրնութեան շէնքին մասէն՝ եղբարձութեան անդամներ
և հիւանդանոցի պաշտօնեաներ**

Հոգարարձու Տօթ. Եղղուպեան
» Երուանդ Եււուֆեան
» Մարթէն Յակոբեան

Տնօրէն Պ. Պիտրոս Կարապետեան
Դիւանապետ Պ. Արամիալ Պօսիկեան
Փ փ-Դիւանապետ Պ. Պարոնեան
Տօթ. Շահպաղ

Հաստատութեան արանց հիւանդարանը

Ազգ. հիւանդանոցի Հայ Կ օրմիւ խաչի հի'անդապահուհիները իրենց շէֆին
և և սնօրէնին հետ

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴՆԵՐՈՒ ԾՐՋԱՆ

Գ.

Ազգին Տան Պատմութեան երրորդ շրջանը կը սկսի Տնտեսական Խորհուրդներու մատակարարութեան օրէնս 1856 ի վերջերը Հիւանդանոցի մատակարարութիւնը կը յանձնուի նոյն տարին կազմուած Տնտեսական Խորհուրդին, որ Հիւանդանոցի սնտուկին վրայ ծանրացած 400 ոսկւոյ չափ պարտքը կը վճարէ հանգանակութեամբ, եւ 1859ին պաշտօնի կը կոչուի նոր Տնտեսական Խորհուրդ մը, որ կը պաշտօնավարէ մինչեւ Մարտ 1860: Այդ երեք տարուան միջոցին (1856-1859) մասնաւոր խնամք կը տարուէր ձեւմարանին:

1858-59ին Հիւանդանոցի յարակից Ս. Յակոբայ վանքին մէջ կը բացուէր նաև Ժառանգաւորաց վարժարան մը, որուն նպատակն էր վարդապետներ հասցնել, եւ որ 1860ին փակուեցաւ: Այս ամիս Ս. Յակոբայ եկեղեցին նորոգուեցաւ, գիշերօթիկ վարժարանի յատուկ մասեր շինուեցան, եւ հիւանդանոցի մէջ նորոգութիւններ տեղի ունեցան 180,000 դրուշի չափ ծախքով, զոր նուիրեց կարապետ ամիրա Պալեան եւ Պօղոս Պէյ Տատեան:

Թէև Կարոցական պէտքերուն հոգ կը տարուէր քիչ շատ, սակայն Հիւանդանոցին ներքին վիճակը գոհացուցիչ չէր: Մանաւանդ 1859ին վերջերը եւ 1860ի օկիդրները թէ՛ լրացիրներու միջոցաւ դանգատ կը յայտնուէր Հիւանդանոցի մատակարարութեան դէմ: Պատասպարեալներու թիւը հասած էր 700ի, արտասովոր ծախքեր տեղի կ'ունենային եւ հիւանդանոցը պարտքի սակ կը մնար:

Գերագոյն ժողովը, 1860 ի Մարտին, պարտաւելով Տնտեսական Խորհուրդը, լիազօր մարմին մը կը կարգէր հիւանդանոցին վիճակը քննելու եւ բարեկարգութիւններ գործադրելու պաշտօնով, կը կարգէր աստամանակեայ յանձնաժողով մըն ալ՝ Հիւանդանոցի մատակարարութեան համար: Երկու ամիս յիտոյ, Մայիս 24ին,

կ'ընտրուէր առժամեայ Քաղաքական Ժողով մը, որուն ատենացեան էր Մկրտիչ Էֆ. Աղաթօն, այդ առժամեայ Քաղաքական Ժողովին նոյն տարուան Օգոստ. 26ին յաջորդեց օրինական առաջին Քաղաքական Ժողովը, Գրիգոր Էֆ, Մարկոսեանի ատենացետութեամբ Այս երկու ժողովներն ալ Հիւանդանոցին համար ընտրեցին Հոգաբարձութիւններ, բայց ոչ ոք ուղեց պաշտօն ընդունիլ:

Առժամեայ յանձնաժողովին մատակարարութիւնը տեւեց ինը ամիս (Մարտէն Նոյեմբեր 1860): Այդ միջոցին Հիւանդանոցի վիճակը խզճալի էր: Յունվար ամսէն ի վեր պաշտօնեաներուն ամսական չէր վճարուած, հազիւ օրական հացի ապահովութիւն կարգապահէնի, վառելիքի, հագուստի պէտքերը բախտին ձյուած էին:

ԱԶԳԻՆ ՏՈՒՆԸ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ

Շ Ր Զ Ա Ն Ի Ն

1860ին ընդունուեցաւ սահմանադրութիւն մը, որ երեք տարի յետոյ յանգեցաւ տարբեր բարելաւումներու: Այս ուղղութեամբ կազմուեցան մեր Ազգ. ու Քաղաք. ժողովները, որոնց հեղինակութեան հետ կապ ունէր Ազգին Տունը:

Ազգային հոգաբարձուներու թիւը 1860ի սահմանադրութիւնը եօթն անդամ կը նշանակէր անոր, մինչ 1863ի սահմանադրութիւնը կը բարձրացնէր զայն իննի, քանի որ մատակարարական կնճառատութիւններ կային: Ազգին Տունը այսպէս սահմանադրութեան անմիջական ազդեցութեան ենթարկուեցաւ: 1860ի սահմանադրութեան տրամադրութեան համեմատ հոգաբարձութեան ընտրութիւնը Տնտեսական Խորհուրդին կողմէ պիտի կատարուէր, մինչ 1863ի սահմանադրութեամբ ուղակի Քաղաք. Ժողովը կ'ընտրէր զայն: Այսպէսով Հիւանդանոցի վարիչ ժարմնոյն կ'ընծայուէր մեծ կարեւորութիւն մը: Սահմանադրութիւնը Ազգին Տունը չի գտաւ այնպէս ինչպէս որ պէտք էր, գծրազգ ժամանակի մը զիպեցաւ ան: Խնամքի զէչ

եղանակները տեղի առած էին բուն քննադատութիւններու, Յոսի գրութեամբ խիստ պատիմներ կը սահմանուէին անդգաստներու եւ խելագարներու, բացորոշ կ'երեւէր թէ, այն ատենի Ազգին Տունը իր մէջ կը պարունակէր մասնաւոր զգաստարուն մը քան թէ գիտական հիմքերու վրայ հիւանդարան մը: Բժշկական գործին մզում տալու համար, 1860ի եւ թէ 1863ի սահմանադրութիւններու տրամադրութեան համեմատ հոգարարձութեան մէջ երկու բժշկ անդամ կը կարգուէին: Գերագոյն Ժողովի գործունէութեան շրջանին՝ թէ՛ Տնտեսականի եւ թէ՛ Հոգարարձութեան մէջ բժիշկներ չեն եղած, այս տեսակէտով խնամքի պակաս մը կար, բնոյճանուր չէնք կը մնար ողջպահիկ պայմաններու հակառակ գրութեան մէջ, Այ. պէս վաթսուներեակն թուականը արտուր թուական մը եղաւ: Հիւանդանոցին մէջ կառուցուած ձեմարանը տեղի տուաւ բուն քննադատութիւններու: Հիւանդանոցի մէջ հրատարակուող Սէր թերթի մէջ, յայտնի հայադէտ Մատթիա Գարագաշեան կը ստորագրէր յօդուած մը, ցոյց տալով վերջն ու դարմանը: Այս ամէնը յուսարեկում մը առաջ բերաւ Ազգին մէջ:

Քիչ յետոյ Նկարագիր Ս. Փրկչի Ազգային Հիւանդանոցի անունով հրատարակուած տետրակի մը մէջ ազգու կերպով կը պարզուէին Սէրի ակնարկածները, իբրեւ հետեւանք յոսի մատակարարութեան:

Վերջապէս Սահմանադրական ատաճին հոգարարձութիւնը կը կազմուէր հետեւեալներէ:

- Աստուածատուր Զունդ
- Տ. քթ. Գրիգոր Մուշեան
- Տ. քթ. Միքայէլ Խորասանճեան
- Թաղուր Գարակէօզեան
- Ղուկաս Շխեան
- Յակոբճան Թուրչուճեան
- Սարգիս Համաճրպաշեան

Այս սահմանադրական Հոգարարձութեան ատենապետը եւ մէնէն աւելի գործօն անդամը եղաւ Պ. Զունդ:

Շխեան Ղուկաս ազգայի հետ գործակցելով, Սահմանադրական հոգարարձութիւնը եօթը ամսու չափ պաշտօնավարելով ըստ կարի բարեկարգութիւններ ըրաւ: Խնայութեան եւանդէ մզուած՝ պաշտօնեաներու փոփոխութիւններ եւ զեղչումներ եղան, հաւանական զեղծումներու առաջին առնելու համար հակողութիւնը խստացաւ:

Գրեթէ գաւառացի պանդուխտներու համար շինուած Ետի Գուլէի Հիւանդանոցը որ հաքերս Պոլսեցիներուն եւս բաշխեց իր գթութեան շնորհները, սահմանադրական հոգաբարձութեան օրով աւելի լայնօրէն բացու իր դուռները, Հոգաբարձութիւնը հարկ եղած բարեկարգութիւնները բնելով կոչ ուղղեց բարձր այն պանդուխտներուն որոնք խանկերու եւ իջեւաններու անկիւնները հիւանդկախ կը մնային: Արտասուչ կոչ մըն էր ուրիշ չուտով պիտի օգտուէին գաւառացի զարիւնները: Սահմանադրական հոգաբարձութիւնը արմատական փոփոխութիւնները ըրաւ նաև ճեմարանին մէջ, Բայց որքան ալ որ Զանգիւր ըլլային, նիւթական անձկութիւնը կը մտահոգէր վարիչ մարմինը: Այս հոգաբարձութեան օրով, Պատրիարքարանը նշանտուքի հետոյ ի կէսը գրաւեց, Երուսաղէմայ հասոյթէն առնուած նպաստն ալ զազրեցաւ: Մոմարանը քայքայման վիճակի մէջ էր: Թաղային եկեղեցիները չէին վճարեր իրենց պարտքը: Մոմարանի գրամագլխէն ալ սակայ փոխաստութիւններ կ'ըլլային Հիւանդանոցի կամ Պատրիարքարանի համար: Հիւանդանոցին ապարանը, տարեկան 12 000 դրուչի վարձու տրուեցաւ, որով ազգային հրատարակութիւնները առանց շահու պիտի սպուէին: Այս օրինակ հրատարակութիւններու տակ Ազգայիւն Տպարան մակղիրը կ'երեւար:

Սահմանադրական հոգաբարձութիւնը հակառակ իր գնահատելի աշխատութեան եւ զժուարւթեան, յաճախ քննադատութեան առարկայ զարձաւ հայ մամուլի մէջ: Վաթսուճական իրականի հոգաբարձութեան խիստ գնահատելի մէկ գործն եղաւ հայ երեւելի արկիւններէ կազմել ուժեղ խնամակալութիւն մը, որ ինչպէս կը վկայէ պատմութիւնը, նախախնամութիւն մը եղաւ գթութեան յարկին համար — Ստորեւ կը հրատարակենք այդ ցուցակը. —

Տիկնայք՝

Ազապի Բ. Եուսուֆեան	Լուսիկ Մ. Մարգարեան
Աննիճա ճանրմեան	Լոփփօիմէ Նէվրուզեան
Գայիանէ Ասլանեան	Մարիճա Եազուպեան
Էպրու Գ. Երամեան	Նէվզուհուր Խորասանճեան
Էֆթիկ Գ. Սինանեան	Նեքտար Վ. Միսաքեան
Թագուհի Մազուտեան	Սոֆիկ Յ. Նորատունկեան
Իսկուհի Գաբրիէլեան	Սրբուհի Մուպահեանճեան
Իսկուհի Երկանեան	Տիրուհի Միսաքեան
Իսկուհի Պ. Տէմիրճիպաշեան	Տիրուհի Մ. Փափազեան

Մահմանադրութեան հոգաբարձութեան օրով պարագայ մըն էր այս կարգի տիկնանց արտասովոր խնամակալութեան կազմութիւնը: Զշմարիտ մայրեր եւ քոյրեր էին տնոնք, որ պահապան հրեշտակներու պէս մուտք գործեցին Ազգին Տունէն ներս, ուր դտան անմիջական պէտքերու մեծ պակաս: Անոնք իմացած էին թէ Անդլիոյ Վիքթորիա թագուհին, Խրիմի վիրաւոր եւ հիւանդացած անգլիացի զօրականներուն համար վիրակապեր կարած է, անմիջապէս հետեւեցան այս բարձր օրինակին, իրենց ծախսով եւ իրենց ձեռքերով կարելով զգեստներ եւ ձերմակեղէններ, Հիւանդանոցը տիկնանց ջանքերով օժտուեցաւ զգեստեղէնի եւ ձերմակեղէնի տեսակէտով: Տիկնանց խնամակալութիւնը տեսեց 1865—66: Անդամուհիները իրենց մէջ ամէն տարի 30—40000 դրուշի չափ գումար մը հաւաքելով կը յատկացնէ ձերմակեղէնի: Հոգաբարձութեան լուծումէն յետոյ, յոսի մասակարութեան տխուր պատկերին ի տես խնամակալուհիք վնասած՝ զործէ քաշուեցան: Նմանապէս երեսելի անձնաւորով թիւններ անտարբեր վնացին, երբ տեսան թէ հիւանդանոցի վարչական ղեկը անհաճոյ մարդոց ձեռքն էր:

Բայց ինչ որ սղ բլլայ, սահմանադրական առաջին Տնտեսական, եմտական խորհրդոց եւ հոգաբարձուներու ջանքերը գնահատուեցան Ազգ. Վարչութիւնէն եւ Յովնաննէս պէյ առաջարկեց մէկ մէկ պատուոյ չքաղրամով (միտայ) զարդարել խորհրդականներու եւ հոգաբարձուներու կուրծքը: Սահմանադրական առաջին հոգաբարձութիւնն էր որ առաջին անգամ հրատարակեց Տեղեկագիր մը որ գրեց Պ. Զունդ: Սահմանադրական հոգաբարձութեան հրաժարումէն յետոյ հիւանդանոցը մանուկացաւ անխիստութեան: Ապա կազմուեցաւ օգնական ընկերութիւն մը, որ պիտի մատակարէր հիւանդանոցը եւ ահա Խաւարեայի եւ Լուսաւորեայք պայքարները ազգեցին այս ընկերութեան վրայ: Մաւիս կը քննադատէր թէ անդամները հակասահմանադրական են: Այսպիսի հրապարակում մը յոսի տպաւորութիւն գործելով օգնութիւնը կասեցաւ, թաղերու մէջ մերժուեցան Օգնական Ընկերութեան տոմսակները, սահմանակալից ոգիով թէ. «Լաւագոյն է որ հիւանդանոցի խղճալիք անօթութենէ մեռնին քան ուտեն հակասահմանադրական հաց»:

Կարապետ Փանոսեան, Մանգուլեի Էֆենարի ժողովրդական խմբագիրը, նոյն ատենին հրտպարակագրական ազդեցութեան գազաթնակէտը կը գտնուէր, եւ յաճախ հիւանդանոցի խեղճութիւններուն եւ զեղծումներուն դէմ կ'որոտար, վերջապէս իբրեւ լիազօր կը կարգուէր:

Մինչ այս մինչ այն Սենեքերիմ Մանուկեան հոգաբարձութեան արդիւնաւէտ շրջանը կուգայ, Սինեքերիմ Մանուկեան ազգային շրջանակին մէջ անմոռանալի ծառայութիւններ մատուցած է, Ազգ. Հիւանդանոցի երեք անգամ տագնապալի շրջաններուն պաշտօն վարելով, Նախապէս՝ Գերագոյն Ժողովի կողմէ հոգաբարձու կը կարգուի եւ գնահատելի պաշտօնավարութիւն մը կ'ունենայ Խրիմի պատերազմին տագնապալի օրերուն: 1967 Չասկի մօտերը հիւանդանոցի պապսպարեալները անօթի կը մնան զիչեր մը եւ հոգաբարձութիւնը կ'իյնայ: Մինեքերիմ Մանուկեան քանի մը ընկերներով պաշտօնի կը կոչուի:

Ժամանակ անցնելով Ներսէս Պատրիարքի կողմէ մասնաւորապէս ընտրուած հոգաբարձութեան շրջանը կուգայ: Միքայէլ Յակոբեանի, Տիգրան Ալեմուշկէրտանի եւ Սերովլէ Ալուպէնկեանի արդիւնաւէտ շրջանն է:

1886 փետր. 10ին հոգաբարձութեան գործունեայ անդամներէն Սերովլէ Ալուպէնկեան կը վախճանէր եւ կը թաղուէր Հիւանդանոցի մէջ, եւ իր որդին՝ Պատրիկ Ալուպէնկեան կ'անդամակցէր հոգաբարձութեան:

ՎԵՐԱԾԻՆՈՒԹԻՒՆ ԱԶԳ. ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑԻ

Այս Հոգաբարձութեան օրով Տօփ. Վ. Օրմանեան ընդարձակ տեղեկագիրի մը մեջ կը գգացնէր հիւանդանոցի վերաշինութեան պէտքը: Հաստատութիւնը տարիներու ընթացքին հետզհետէ խարխուղ վիճակ մը ստացած էր եւ մասնակի նորոգութիւնները սնօզուս կը դառնային: Տօփ. Կաղուպեան, վերջերս մէկ ֆակի առիթներով իր ըրած բռնախօսութիւններուն մեջ նկարագրեց թէ հիւանդանոցի այդ հին փայտաշէն շէնքերը, որքան հսկառոտըսական էին եւ ինչ մեծ անյարմարութիւններ կը ներկայացնէին: Տարիներու ընթացքին այդ փայտաշէն խարխուղած շէնքը այդչաւ հիւանդանոց կոչուելու ո եւ է յարմարութիւն չունէր: Սակայն նոր եւ քարովոր յարկերու շինութիւնը 30.000 ոսկիի պէտք մը կը ներկայացնէր եւ

Միջայեչ Գալոքեանի հոգաբարձութիւնը կոչուած էր գրոյի հանելու ազգին համար կարելու այս գործը:

Հոգաբարձութիւնը, որ 1887ի սկիզբն աչ վերահաստատուած էր իր պաշտօնին մեջ՝ երրորդ անգամ 1888 Օգոստոսին սկսած է հիւանդանոցի վերաշինութիւնը որ արտօնուած էր Կայս. հրամանով (իրասէ. Գասակազծին համեմատ 1257 ֆունտիւսի մէքրի վրայ պիտի կառուցուէին հիւանդանոցի եւ իր յարակից մասերուն նոր շէնիերը. 1888 Օգոստոսին ձեռնարկուած է այս շինութեան՝ որուն հոգը ստանձնուած է Միջայեչ կֆ. Գալոքեանի ասեւնապետ Եփնուքեան ճանձնաժողովը: Միջայեչ կֆ. Գալոքեանէ զաս. որ միանգամայն Գանձապետն էր Գանձնաժողովին, ամենեկն գործօն անդամներն էին Վսեմ. Արիկ Անձեան եւ Մկրտիչ կֆ. Զրեհեկեան, որոնք մինչեւ վերջը չի գործակցեցան իրենց պաշտօնակցին: Եփնուքիւնը պիտի բաղկանար երեք քներով, 5257 ֆունտիւսի մէքրի վրայ, սակայն գործադրութեան մեջ արեւի ընդարձակուցաւ:

1889—1891 տարիներուն ծրագրուած շինութիւններէն հետեւեալներուն բացուելը կատարուեցաւ հետզհետէ.

1. Առաջին քեւ՝ այն որ մեծ բալին ձակասք կը գրաւէ:

2. Երկրորդ քեւ՝ որ կը զտնուի մեծ բալին հարաւային կողմը:

3. Լուսարանը եւ բաղնիքը, որոնց վրայի յարկը հաստատուած է հանդերձարանը եւ ուր վերջերս զետեղուեցաւ Գարամանեան եփեկի ճուղիւն հակամեխիչ ջրոցը (կրիւմ):

4. Խոհանոցը՝ որ հաստատութեան ամենեկն կատարեալ մասերէն մէկը կը ներկայացնէ:

Ամենեկն արեւի ճուղը եւ բազմաձախ մասը հիւանդարանէ կը որ յետագուած էր: Գարամանեան անձկութեան համար յանձնաժողովը ստիպուեցաւ գործը կիսաւարտ քողուչ, եւ անս երկրաշարժը տեղի ունեցաւ, Միջայեչ Գալոքեան կրցաւ միայն կարելու համարուած նորոգութիւններն ընել եւ կառուցանել իբր յանելուում կամ յարակից մասը առաջին քեւին, ապուշարանը:

1899 ին Գալոքեան կֆ. յաջողեցաւ վերակալի ընդհատուած աշխատութիւնը եւ ձեռնարկել պաշտօնատուն եւ հիւրանոց մասին շինութեան, որ 1900 ին աւարտեցաւ: Այս շինութեան աւարտմէն յետոյ Միջայեչ կֆ. Գալոքեան յանձնաժողովին տեղեկագիրը տալով գործէ ֆաշուեցաւ: Դեղարանը եւ մասունք ղեռ չի կառուցուած: 1891 Դեկտ. 2ին վերակազմուեցաւ նոր հոգաբարձութիւնը, հետեւեալներէ

Պ. Պ. Միխայիչ Գալոբեան	Աբիլ Ունճեան
Բարսեղ Սամկոյեան	Ալիսան Խորասանճեան
Տօթ. Գալոբ Պիկեան	Յովհ. Թապիպեան
Պատրիկ Կիշպենկեան	Սարգիս Թաշճեան

Աբիլ Ունճեան հրաժարած ըլլալով, իրեն յաջորդեց Գարուբիւն Կժ. Մոսիճեան. Այս հոգաբարձութեան պաշտօնավարութեան միջոցին Կ ռր, 1892 Օգոստ. 31ին, Պեսական պարկնի նըպասը բարձրացած Կ օրական 230 օխա հացէն 400 օխա հացի եւ 30 օխա միսէն 60 օխա միսի:

Այս հոգաբարձութիւնը հետզհետեւ հրաժարելով Պր. Սարգիս Թաշճեան 1894 Մայիսէն մինչեւ 1895 Յուլիսի վերջը առանձին պաշտօնավարած Կ. Այս միջոցին հասոյթի երկու նոր աղբիւրներ մտածուած են եւ բաւական գոհացուցիչ արդիւնք ունեցած: Առաջինն Կ Հիւանդանոցի օգտին վաճառուած սիկառի բաղքը, յո 1894 եւ մինչեւ 1898 ի վերջը արտադրած Կ 250,600 դրոշ 30 փարսյ, ծաղիկապսակի եղած նուիրատուութիւնները, որոնք, 1894 եւ մինչեւ այսօր այս հասոյթը կը շարունակուի քեւ ոչ առջինին չափ արդիւնաւոր:

1894ին կազմուեցաւ Տիկնանց նոր Խնամակալութիւն մը, յո 1860ին կազմուած Տիկնանց արտասովոր Խնամակալութեանց օրինակին հետեւելով. փութաց իսկոյն նոր ձեւմակեղեկներ պատասէջ Հիւանդանոցի պատասպարեակներուն համար. 1895 Փետրուարին ընտրուեցաւ նոր Հոգաբարձութիւն մը, յո երկու տարի պաշտօնավարեց Մանուկ Արզնեանի ասեճապետութեամբ, Գրիգոր Աշեանսեանի Տիգրան Մանուկեանի, Գրիգոր Էմբրեանի եւ այլոց անդամակցութեամբ: Այս հոգաբարձութեան օրով Կիւշպենկեան եղբայրները, իրենց վաղաւեռիկ եղբոր՝ Յովհաննէս Կիւշպենկեանի յիշատակին՝ 500 Օսմ. ոսկի նուիրեցին եւ Ս. Գալոբայ վանքը նորոգուելով, որքանոցի տղաք հոն փոխադրուեցան, որովհետեւ հիւանդանոցի շէնքը շատ անձով կուգար անոնց: 1897ի սիկոնները որոշուեցաւ մէյ մէկ զանձանակ պահել բարեկեցիկ տուններու մէջ, յօգուտ Ազգ. հիւանդանոցի, Ազգ. Վարչութեան վաւերացուելով. Յաւալի Կ ռր այս շատ օգտակար դրոշքիւնը շարունակութիւն չունեցաւ:

1897ի Յունիսարիւն Հիւանդանոցի հոգաբարձութեան անդամներէն ոմանք հրաժարած եւ վախճանուած էին, անմիջապէս վերակազմուեցաւ Հոգաբարձութիւնը գործօն անդամներով, Պր. Տիգրան Մանուկեանի ասեճապետութեամբ: Այս ասեճ Պեսական պարկը

գեղջուեցաւ: 1897ի հոգաբարձութիւնը նոյն տարիի Հոկտեմբեր 21ին հրաժարած ըլլալով, Ազգ. Վարչութիւնը քանիցս կազմեց հոգաբարձութիւններ, որոնց անդամները հրաժարեցան առանց պաշտօն ընդունելու: Վերջապէս Վարչական Յանձնաժողով մը անժամաքար ստանձնեց հիւանդանոցի հոգը, էշիաս ԿՓ. Չայեանի ասեճապետութեամբ: Այս Վարչական Յանձնաժողովին օրով և որ Պատրիարքարանը դիմումներ ըրաւ պատկանեալ Եշիսնոսքեան հիւանդանոցի հացը եւ միսի Պեսական պարեհին յաւելնան համար: 1898 Օգոստ. 4ին, երբ ընտրուեցաւ նոր հոգաբարձութիւն մը Պատրիկ Կիւզպեհեկեանի ասեճապետութեամբ, Գրիգոր Աշեանասեանի, Տիգրան Մանուկեանի, Գրիգոր Էլիեհեկեանի, Յակոբ Սքանաչեանի անդամակցութեամբ, բարեբախտաբար Պեսական պարեհը բարգրացաւ զգալի համեմատութեամբ: 340 օխա հացը 600 օխա հացի եւ 51 օխա միսը 150 օխայի բարձրացաւ: Այս Հոգաբարձութիւնը կազմեց նաեւ Տիկնանց խնամակալութիւն մը, գործօն անդամունիներով, որ հաստիքներ նուազահանդէս մը ստրեց: Խնամակալունիները մտադիր եղան տարեկան հաստիքներ նուազահանդէսներ ստրեց: Պատրիկ Կիւզպեհեկեանի ասեճապետած հոգաբարձութիւնը Ռոբակոյի մէջ կարգ մը շինութիւններու ձեռնարկեց, ինչպէս զանազան արհեստարաններ՝ որոնց շինութիւնը անձնուիրաբար կատարեց Ազգային ժողովրդական ծակօր ճարտարապետ Գրիգոր Մելիսոսեան, որուն ծախքին մէկ մասը հոգայուեցաւ Չունդի կտակած 2500 ֆրանկի զուեւարով: Այս հոգաբարձութիւնը կարեւոր շինութիւններ ըրաւ նաեւ հիւանդանոցին մէջ, զանազան յարկութիւններ աւելցնելով, Հոգաբարձութիւնը կատարած է նաեւ ուրիշ կարեւոր շինութիւն մը, որուն պէտք երկար ատենէ ի վեր զգալի եղած էր Հիւանդանոցին մէջ: 1860ի ատենները Այվասեան Յովհաննէս աղա մէկ մաստրա եւ Փայիագեան Միրիանան ամիրայ կէս մաստրա անուշ ջուր յատկացուցած էին հիւանդանոցին: Այդ ջուրէն ցարդ չէր օգտուեր հիւանդանոցը, որովհետեւ ճարտարներու շինութիւնը կարեղի չէր եղած յաջողակեղ սկիզբէն ի վեր: Պատրիկ Կիւզպեհեկեանի հոգաբարձութիւնը Յարութիւն Ազանեանի աջակցութեամբ վերջապէս կրցաւ յաջողակեղ այդ գործը: 130 մէր երկրորդութեամբ երկար խողովակներ շինեց եւ զետեղեց սալով, այնպէս որ այսօր հիւանդանոցը անուշ ջուրի առաւելութիւններ կը վայելէ: Ենթակապտու շինութիւններ, շաք եւ պաղ ջուրի ծորակներ, հաստատեց, հաստատուեցաւ նաեւ թէլէֆօն:

Այս բոլոր շինութիւնները կատարուած են 1300 ոսկիով, հանգանակութեամբ, ժապաւիեակ տուարի մը միջոցաւ

Շենքերու եւ շինարարներու նուիրուած այս անկոփոյոյժին մէջ կ'արժեք յիշատակել Յարութիւն եփ. Աստուծաներ, որ իր գուրգուրանքին տուարկայ բրած եր Հիւանդանոցը, իր ծախսով շինել տուած եր երկարեայ ջրակարը ինչպէս նաեւ խոհանոցի կազմածին մեկ մասը, եւրոպական դրութեամբ :

ՆՈՐ ՇԻՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Բժշկապետ Տօքթ. Եղապետանի հրատարակած տեղեկագրէն տեղեկանալով, գիտական ոգիի համաձայն հիւանդարաններ կը պակասէին Քարուկիր մեծակառոյց հիւանդարանները, որոնք Միքայէլ Յակոբեանի օրով կերտուած էին՝ համապատասխան չէին պահանջուած գիտական դրութեան, Յակոբեաններ, Արւելայէնկեաններ եւ Ունճեաններ, իրենց անունը յաւերժացուցին նորակերտ հիւանդարաններու կառուցումով, որոնք լիովին գոհացում սուին պահանջքին: Կեանուն բժիշկ Տօքթ. Խորասանճեան ստանձնեց զեղարանի շինութիւնը, ինչպէս Թանթապրունեան՝ իր եղբոր յիշատակին կառոյց նորակերտ եւ քարուկիր եկեղեցին: Հետզհետէ եկան նոր շինարարներ, ինչպէս Յակոբ Գարամսնեան, Սարգիսօֆ եւ Արխանեան, որոնք ստանձնեցին զանազան շինութիւններ: Առաջինը կառոյց հականերսական Վեռոյ (էթիւվ), որուն լուացարանին մէջ զետեղուեմը - 1000 ոսկիի գնման եւ զետեղման ծախքով - 1906 ին աւարտեցաւ: Ծախքին մէկ մասը հոգաց հոգաբարձութիւնը: Սարգիսօֆ շինեց հոգետունը եւ Արխանեան՝ հացի փուռը:

Հիւանդանոցի երբեմնի փայտաշէն շէնքերէն այլեւս ո եւ է հետք չէր մնացած: Ամէնուն տեղ հետզհետէ կը բարձրանային նոր յարկեր եւ Պէգճեան ամիրայի կառուցած այս հաստատութիւնը նոր կերպարափոխութիւն մը ստացած էր: Հիւանդանոցը այցելունորը կը մեկնէին գոհ տպաւորութեան տակ, իսկ արտասահմանէն Պոլիս գալով հոն այցելողները, կը գտնէին հիւանդանոցի Պոլսահայութեան պատուաբեր վիճակի մէջ: Բժշկական ամբիւրձներ իր ատողջապահական եւ բժշկական մեթոտները աւելի դիւրաւ կը կիրարկէր եւ հիւանդանոցի ընդարձակ եւ օգտուէտ յարկերուն մէջ, հիւանդները կատարեալ հանգստութիւն կը գտնէին: Սակայն հիւանդանոցը

տակաւ ին իր պակասները ունէր, ինչպէս բէօթ կէնեան ճառագայթներու զետեղումը, ելեքտրական դարմանումի սրահի պակասութիւնը, յիմարներու յատուկ ուրոյն ւարկի մը շինութիւնը որոնք անհրաժեշտութիւններ էին կատարելած ործուած հաս ոտտութեան մը համար:

Արդի Հոգաբարձութիւնը այս բարենորոգումները ունի աչքի առջեւ եւ կը սպասէ բարերար նուիրատուներու, որպէս զի անոնք առիթ ստեղծեն իրենց անունը յաւերժացնելու Վթութեան յարկին տակ:

ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ՏԱՐԻՆԵՐ

Հիւանդանոցի համար աղետալի շրջան մը եղաւ 1915 սկսող շրջանը: Այս թուականէն մինչեւ զինադադարի օրը, երեք տարի տեսողութեամբ, խիստ տագնապալի շրջան մը բոլորեց: Պէտք է յիշատակել որ զանուեցան այդ շրջանին, հոգաբարձութեան պաշտօնը սասանձնող անձնուէր անձեր, որոնք ամէն զժուարութեան կուրծք տալով շարունակեցին իրենց պաշտօնը, հաց եւ դարման հայթայթելու համար ազգին չքաւոր մէկ գասակարզին:

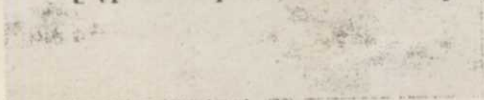
Հիւանդանոցին նորակերտ երկու կարեւոր յարկերը գրաւուած էին արդէն թուրք զինուորներէն, որանք յետոյ մեծամեծ զոհողութիւններով հազիւ կրցան ծառայել իրրեւ հիւանդարան: Հիւանդանոցը շարունակ ենթակայ էր զինուորութենէ փախստականներ փնտռելու պատրուակին տակ քաղաքական խուզարկութիւններու, պաշտօնեաներէ մեծագոյն մասը զինուորագրուած եւ աքսորուած էր, մնացորդ անձերով հազիւ կարելի կ'ըլլար օրը օրին մատակարարել հիւանդանոցը ծանր զժուարութիւններու տակ: Զինուորական իշխանութիւնը աժան զինով նպարեղէններ կուտար հիւանդանոցին, բայց ամբողջ պէտքը չէր լրացներ շատ անհրաժեշտ առարկաներու պէտք կար, եւ հոգաբարձութիւնը իւր ովսանն կը ջանար լրացնել այդ պէտքը:

Երբ զինադադար կնքուեցաւ, հիւանդանոցի նիւթական վիճակը զգալի բարեփոխութիւն մը չկրցաւ կրել, որովհետեւ ազգը զանուեցաւ աննախընթաց եւ անօրինակ երեւոյթներու առջեւ:

Բազմաթիւ որբեր եւ տարազիրներ խուժեցին Պոլիս, եւ ազգին նպաստներն ու օգնութիւնները չէին բաւեր հօգալու զանոնք: Հիւանդանոցը դարձեալ անձկութեան մասնուեցաւ, մինչեւ որ Հայ կարմիր Ռաշը ստանձնեց Հիւանդանոցի հոգը եւ Տօբթ. Զիլինկիրեանի գլխաւորութեամբ կազմուած հոգաբարձութիւնը առիթ ունեցաւ հիւանդանոցի բարենորոգումներով զբաղելու:

Վ Ե Ր Ջ Ա Բ Ա Ն

Արդի Հոգաբարձութիւնը կազմուած՝ 1921 Փետր.ի սկիզբը, Հայ Կարմիր Խաչի կողմէ, ամէն ջանք ի գործ կը դնէ հիւանդանոցի պակասները լրացնելու համար, եւ կարն պատշտակաւարութեան շրջանին՝ ունեցած է մխիթարութիւնը ազգին տառապող եւ աղիւս զաւակներուն կարելի եղած չափով օգտակար հանդիսանալու, սակայն հիւանդանոցը ամբողջ ազգիսն է, ամէն հայ պէտք է վափաքի յիշատակ մը ունենալու այդ հաստատութեան մէջ: Կարգ մը քերիներ՝ ինչպէս Ելեֆրակեան դարմանման սրահ, բէթփէնեան Ք. Ճառագայթ, գիտական մէքոսներով նոր գոմի մը եւ հաւնոցի մը հաստատութիւն եւն. բարեբար անձերու նպաստներով միայն կրնան գլուխ ելլել: Հոգաբարձութիւնը այս հրատարակութեամբ կ'ուզէ ամբողջ ազգին ուշադրութիւնը հրաւիրել հիւանդանոցի վրայ, ցուցնելով թէ Պէզնեանէ սկսեալ մինչեւ նոր ժամանակները, ամէն դասու հայ, որ յիշատակ մը ունեցած է հիւանդանոցի մէջ անկորնչելի պիտի դարձնէ իր անունը, ազգային գործին մէջ իւրովսանն բերելով իր մասնակցութիւնը, ապագայ պատմութեան մէջ յիշատակութեան արժանի դառնալով:

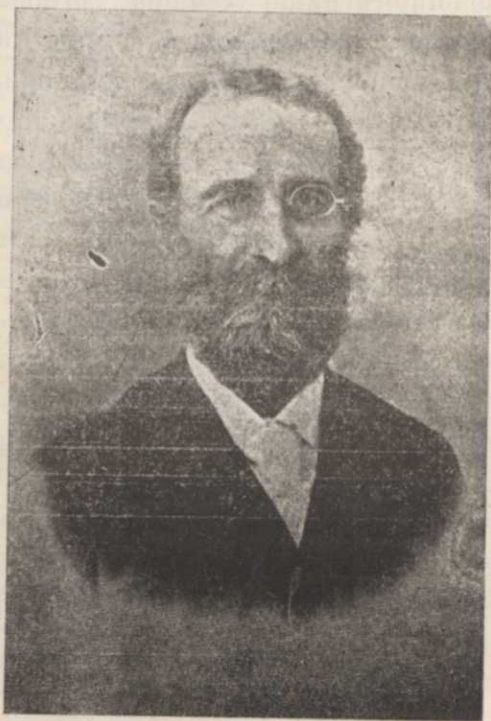

ՀԱՅԿՈՒՄԵ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

Ստորագրելու համար յարմար է օգտագործել ինքնուրուի ստորագրութիւնը: Երբ որ ստորագրութիւնը կ'ընտրուի, ինքնուրուի ստորագրութիւնը կ'ընտրուի: Երբ որ ստորագրութիւնը կ'ընտրուի, ինքնուրուի ստորագրութիւնը կ'ընտրուի:

ՆՈՐ ՅԱՐԿԵՐՈՒ ՀԻՄՆԱԴԻՐՆԵՐ

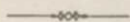
Յովն. Յակոբեան.— Բնիկ Սամաթիայի, աղքատ ծնողքի զաւակ, ինքնօգնութեամբ առաջացած եւ բարձրագոյն դիրքի հասած անձնաւորութիւն մը որ իր փառքի օրերուն մէջ չէ մոռցած նպաս-

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՅԱԿՈԲԵԱՆ

անչ այլոց վիճակին բարելաւմանը եւ բարեօրջման համար: Յովն. Յակոբեան 1897-ին Մանչէսթըրը հաստատուած է եւ գրեթէ մասաւորապէս ջրան տարի մնալուն կերպով հոն ներկայացուցիչը եղած

է հայ վաճառականէութեան 1888ն սկսեալ՝ անջատ եղբորմէն՝ սեղանաւորական հասաատութիւն մը հիմնած է, իբր անմոտանալի անուն մը կը թողու, վասն զի ազգին բազմապիսի պէտքերուն միշտ հասնելու եռանդը ունեցած է: Այսպէս Մանչէսթըրի Հայոց եկեղեցւոյ շինութիւնը իր նախաձեռնութեամբ եւ նպաստովը կատարուած է: Ազգ. Հիւանդանոցի վերաշինութեան համար 1886ին իր եղբորը հետ տուած է 4000 ոսկի, ինչպէս նաեւ նոյնքան զուտար մը Սամաթիոյ եկեղեցւոյն վերանորոգութեան համար: Վերջին շինութեանց առթիւ կանանց հիւանդարանը — Յակոբեան յարկարածինը — կահաւորելով անձնականէն հողաց զրեթէ 3700 ոսկի: Մեռաւ 1908 մարտ 14ին եւ թաղուեցաւ իբր բարերար հաստատութեան՝ Ազգ. Հիւանդանոցի շրջափակին մէջ:

Ա Բ Ի Կ Ո Ի Ն Ճ Ե Ա Ն

Արիկ Ունճեան, Պոլսահայութեան անքան ծանօթ այս գէմքը, ծնած է 1831ին, նախապէս զբաղած է ինք փոքր առեւտուրներով, բայց յետոյ եղած է առաջնակարգ վաճառական: Երկար առեն ընակած է Գասթէմուռի, եւ հոն յետոյ հետզհետէ ընդարձակելով իր առեւտրական գործերը, կառավարական պաշտօնատանց հայթայթիչը եղած է: Ապա եղած է զլիսաւոր հայթայթիչը Էտիրնէի Բ. զորարանակին, իր եղբոր՝ Մոթուս Ունճեանի հետը կարեւոր գործառնութիւններ ունեցած է Սպարապետի դրան հետ: Այդ միջոցին է որ Պալայի աստիճան եւ Մէճիտիէի Բ. աստիճան ստացած է:

1860 թուականէն սկսեալ, Ունճեան, յաճախ անդամակցած է Պարտիաքարանի Ժողովներուն: Իր անունը կը գտնենք Բերայի եւ Գաար-զիւղի Թաղական խորհուրդներուն ցանկին մէջ, Սովետոց Յանձնաժողովի զլիսաւոր եւ գործօն անդամներէն մին եղած է, Սահասարեան վարժարանի եւ Արմաշու Դպրեվանքի Խնամակալութեան անդամ: Արմաշու Դպրեվանքը իր նախաատուութեամբ եւ ջանքերով բացուեցաւ եւ զլիսաւորաբար իր օգնութիւններով պանպանուեցաւ, իր մեծադոյն բաղձանքն էր ազգին մէջ ուսեալ եկեղեցականութիւն մը պատրաստել, որ պէս զի անոնք աշխատին փո-

ՎՍԵՄ. ԱԲԻԿ ԷՅ. ՈՒՆՃԵԱՆ

աւորել հայ եկեղեցին, ջերմեռանդ ուխտով, իր անձնական ծախ-
քով 1888ին վերաշինած է Իւսկիւտարու Ս. Կարապետ եկեղեցին,
որ այրած էր արզէն Ազգային Հիւանդանոցի Ունճեան յարկարածնի
չինութիւնը տեղի ունեցաւ 1905 Օգոստ. 13, եւ կարեւոր պակաս
մը լրացուց այդ հաստատութեան մէջ, Արիւ Ունճեան իր եզբօրը
Մաթուս Ունճեանի հետ, հիւանդանոցի բարերարներու շարքին մէջ
կարեւոր տեղ մը գրաւելու իրաւունք ստացած է:

ՍԵՆԵՔԵՐԻՍ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

Կ Ի Ի Լ Պ Է Ն Կ Ե Ա Ն Ն Ե Ր

Բարեխիշատակ Մահտեսի Սերովբէ Կիւլպէնկեանէ սկսելով, Կիւլպէնկեան գերդաստանի բոլոր անդամները մասնաւոր գուրգուրանք մը ունեցած են հիւանդանոցի համար: Մահտեսի Սերովբէ Կիւլպէնկեանի անակնկալ մահէն յետոյ իր որդին Պատրիկ Կիւլպէնկեան, իր հօրը բարերարութեանց արժանաւոր յաջորդը եւ շարունակողը եղաւ: Կիւլպէնկեաններ ոչ միայն հիմնեցին Հիւանդանոցի մէկ հոյակապ յարկաբաժինը, վիրաբուժական ապակեպատ սրահով, գիւտական վերջին մէթոտներով, այլ եւ շարունակ իրենց նպաստները ու օգնութիւնները անպակաս ըրին:

ՍԵՐՈՎԲԷ ԿԻԻԼՊԷՆԿԵԱՆ

Սերովբէ Կիւլպէնկեան. բնիկ Կեսարացի, Պոլիս հաստատուած, եւ իր ընդունակութեամբը առեւտրական ասպարէզին մէջ առաջնակարգ դիրք գրաւած՝ անտարրեր չի գտնուեցաւ ազգային ամէն պէտքերու, Յովհաննէս, Սարգիս Կիւլպէնկեանք,նոյն ուղղութեամբ շարունակեցին Սերովբէ Կիւլպէնկեանի, անմոռաց յիշատակ թողով այդ հաստատութեան մէջ եւ զիս վերջերս այդ բարեհամբաւ գերդաստանի շառաւիղներէն Կիւլպայի Կիւլպէնկեան, որ դժբաղդ պայմաններու մէջ կը բաժնուէր աշխարհէս,ընդհանուր սուգ պատ-

ճառելով ազգին, չէր մոռցած ազգին տունը եւ կտակած էր 5000 տոլար, հիւանդանոցի կար'ւոր մէկ պէտքը լրացնելու:

9. Պատրիկ Աիւլպէնկեան որ երկար ատենէ ի վեր կը բացակայի Պոլսէն, կը շարունակէ իր արժանաւոր յաջորդութիւնը Աիւլպէնկեան բարեհամբաւ գերդաստանին, իր սրտին այնքան մօտ պահելով հիւանդանոցը:

ՄԻՔԱՅԷԼ ՅԱՎՈՐԵԱՆ

Sopp. Մրայիլ Խորասանճեան.— Բնիկ Պոլսեցի, ծնած՝ Յէնէր 1835ին, Հայրն էր Պետրոս ամիրա Սորասանճի որ ժամանակին հետ բաղդասամաք շատ զարգացած գաղափարի աէր էր, եւ իր զաւակները Եւրոպա դրկեց ուսման համար: 1848ին իր Թովմաս եղբոր հետ Բարիզ ուղեւորեցաւ բժշկութեան հետեւելու: Նախ Լիաէ Գոնտորսէի եւ յետոյ բժշկական համալսարանի մէջ փայլուն ուսումներ առաւ: 1859ին Պոլիս դարձաւ եւ սկսաւ բժշկութիւն ընել: Եղած է հիւանդանոցի հոգաբարձու: 1873ին կայս. բժշկական վարժարանի ուսուցիչ անուանուեցաւ, պաշտօն զոր վարեց մինչեւ 1902: Իրաւամբ կոչուեցաւ բժիշներու բժիշկ: Վախճանեցաւ 1903 Սեպտեմբեր 17:

Գիողիկես Թանթապրունեան. — Բնիկ Կեսարացի, եղբայր ծանօթ սեղանաւոր Կարապետ Թանթապրունեանի, որ իր մահէն յետոյ եղբայրը իր յիշատակին կառոյց Հիւանդանոցի քարուկիր մատուռը՝

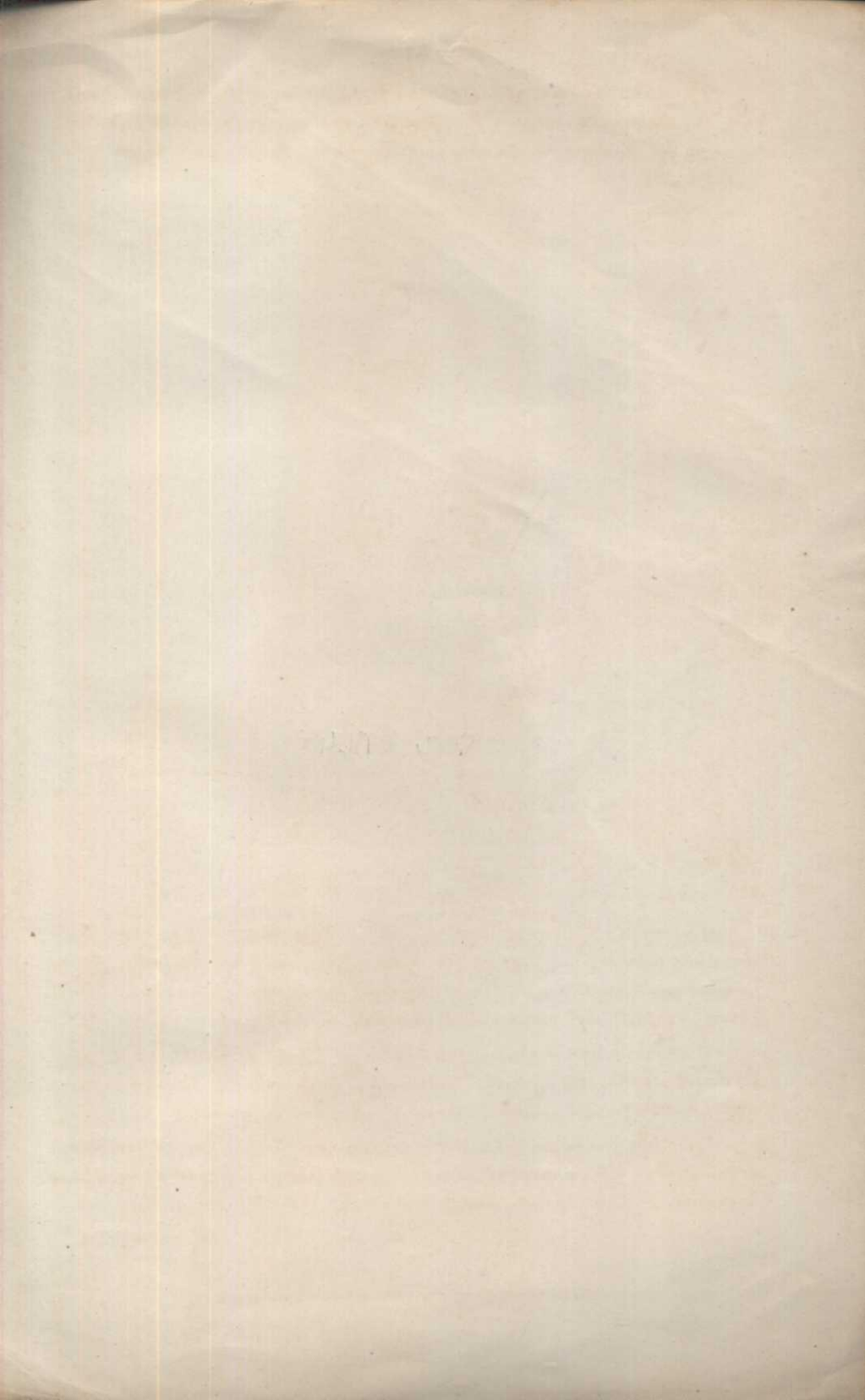
ԳԻՈԳԻԿԵՍ ԹԱՆԹԱՊՐՈՒՆԵԱՆ

Եկեղեցւոյն օծումը կատարուեցաւ 1906 Դեկտմ. 1-2-3 օրերուն մէջ հանդիսաւորութեամբ եւ կոչուեցաւ Ս. Փրկչի մատուռ:

Յարութիւն Գարամանեան. — 1905ին Յարութիւն էֆ. Գարամանեան փափաք կը յայտնէ իր հանգուցեալ եղբոր Յակոբ էֆ.ի բաղձանքին համաձայն հիւանդանոցին նուիրելու հակամեխական ջնտոց (էթիււ) մը, 1000 ոսկիի գնումով եւ ծախքով:

Մանտեսի Յարութիւն Արխանեան. — Մնած է Երզնկայի Փոքր Արմտան գիւղը, իր զաւակը Կարապետ Արխանեան Հիւանդանոցի մէջ անձնականէն շինած է փուռ մը, իր հօր յիշատակին:

Գառնիկ Սարգիսօօ. — Բնիկ Պոլսեցի, Պոլսոյ առաջնակարգ ժամագործը, Անտարբեր չէ մնացած զէպի Ազգը, իր անձնականէն հոգացած է Ազգ. հիւանդանոցի հոգեւոր շինութիւնը:

ԳԻՆ 1 ՈՍԿԻ